

ARHEOLOŠKE BILJEŠKE IZ DALMACIJE I PANONIJE.

I.

Na svojim sam putovanjima u zadnje dvie godine imao prilike na mnogim mjestima u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji viditi starih spomenika grčke i rimske dobe, koji dosele ili nisu bili publikovani ili samo manjkavo. U sljedećim redcima priobćujem jedan dio ovih svjedoka drevne tudje kulture na hrvatskom teritoriju, od kojih se je dobar dio mogao nabaviti i sklonuti u lapidariju narodnoga muzeja. Gdjegod je bilo moguće, priložio sam autotipijsku sliku predmeta po fotografiji od mene načinjenoj, uvjeren, da slika jasnije govori od najljepšega i najtačnijega opisa. Gdje mi se je nuždnim činilo, dodao sam po koji uvod ili po koju rieč tumača, sa namjerom, da ovim bilješkama zainteresujem našu izobraženiju publiku za domaće nam starine, da to bude od koristi i za čuvanje spomenika samih i za napredak narodnoga muzeja, kojemu je zadaća, da ove spomenike pribire i čuva.

Namjeravam publikovanje antiknih spomenika, koji će se tečajem vremena u hrvatskim krajevima naći, nastaviti i u sljedećim tečajevima „Viestnika“, te sa zadovoljstvom iztičem, da materijal za takov posao polagano doduše, ali konstantno pritiče. Hrvatski krajevi s ove strane Velebita istina nisu osobito bogati spomenicima klasične dobe, ali njima ni ne oskudievaju. Koliko li je toga propalo, koliko li otišlo u inozemstvo, gdje mu se je zaboravila provincijencija i izgubio trag. Ne može se s toga inteligentnim slojevima dosta preporučiti, da paze, da starinski predmeti, ako se gdje nadju, s neukosti, praznovierja, zlobe ili drugoga kakova razloga ne stradaju i ne propadnu, kako se to na mnogim mjestima žali-boše još i danas događja. Jedino dostojno mjesto za starinske predmete, nadjene u Hrvatskoj i Slavoniji, arheološki je odjel narodnoga muzeja u Zagrebu. Seljak, a kadkada i po gdjekoji poluizobraženi „gospodin“ veoma rado fantazuju o zakopanom ili skrivenom blagu, o čemu bi znali čudne tragikomične priče pripoviedati mnogi razrovani predhistorički tumuli i zidovi starih razvalina, koji su od takovih smušenjaka podrovani i još gore porušeni, nego što bi ih uništio zub vremena. Sebičnost je išla tako daleko, da su se na mnogim mjestima povadili i sasma uništili i fundamenti starih gradjevina, kao da nam ne valja čuvati tih ruševina, koje trebaju da nas podsjećaju na slavnu prošlost hrvatskoga naroda. Hrvatska je vlada doduše izdala naredbu o čuvanju starih gradjevina, ali uzprkos opreznosti revnih naših oblasti biti će obstanak takovih starih ostanaka tek onda obezbiedjen, kada se budu širi krugovi hrvatskoga rodoljubivoga občinstva zauzeli za njihovo čuvanje.

Upravo tako zlo kao što sredovječne gradine prolaze i antikni kameni spomenici, s kojima ću se u ovim člancima poglavito baviti. Po nje je osobito kobna bezsmisljena a veoma razširena narodna priča o neknoj kamenoj kozi¹, koja da je njegdje izvan sela dugo vremena služila, da se s njom pritisne drljača kod drljanja, dok ju nije stranac (obično je Turčin) odključao i iz nje silno blago povadio. Nikada se to nije dogodilo u onom mjestu, gdje se priča pripovieda, već uvijek u susjednomu². U taj se nesmisao tvrdo vjeruje. Velik se dio debljega tesanoga kamenja, po gotovo, ako je na njemu napis, neznatniji reljef ili udubina za učvršćenje kipa, odmah čim se nadje razbije i uništi. Broj spomenika, na kojima sam mogao ovakovo surovo i bezdušno postupanje konstatovati, veoma je velik. S toga preporučam svim onima, kojima je stalo do toga, da se kamenje, koje tako liepo i riečito znade pripoviedati o davno prošlim vremenima, sačuva, da se zanj zauzmu, te da ga spase i za buduće generacije.

D A L M A T I A.

Hvar (tal. Lesina).

Pošto se namjeravalo za muzej nabaviti na otoku Hvaru sabranu sbirku starina i novaca, koja je njegda bila svojinom g. Girolama Machieda, uputio sam se po nalogu kr. zemaljske vlade početkom mjeseca studenoga godine 1894. u Hvar, da sbirku pregledam i procienim, te vladi eventualno predlog za nabavu podnesem. Sadañji vlasnici sbirke gg. Josip i Lauro Machiedo susretljivo su mi išli na ruku, da sbirku što brže i tačnije mogu proučiti i popisati, ali do kupa nije došlo, jer gg. vlasnici ne pristadoše na onu svotu, koja se je meni činila primjerenom. Iz svojih ondašnjih bilježaka priobćujem sljedeće podatke:

Glavni su dielovi Machiedove sbirke biblioteka, arkiv i numizmatička sbirka. U biblioteci ima velik broj talijanskih djela iz prošloga i početka ovoga stoljeća, zatim mnogo knjiga i brošura, tičućih se Dalmacije i navlastito Hvara. Od rukopisa njeku će vriednost imati samo legalizovani stari priepis knjige „Liber statutorum communis Phariae“ od godine 1331., te dubrovačka historija pod naslovom „Origine della città di Ragusa. Con aggiunta delle cose più memorabili costumate in detta città (po prilici 430 strana u osmini).

Arkiv sastoji od jedno 80—90 fascikula spisa i listina, koje se tiču ponajviše Hvara, a ponješto i ostale Dalmacije. Osim toga ima 20 listina na pergamentu iz mletačke dobe.

¹ U vinkovačkoj je okolici lisica.

² Vinkovčani na primjer, koje u ostalom mogu

pohvaliti, da ne lupaju i ne uništavaju starina, pripoviedaju, da je to bilo u susjednom Nuštru.

U numizmatičkoj sbirci najobilnije su zastupani grčki ovi grad Pharos (Starigrad hvarski), Issa (Vis), Herakleia, kovnica ΔΙ . . . i ilirski kralj Ballaios, zatim dalmatinski gradovi u doba, kada su Mletčani Dalmacijom gospodovali (Zadar, Šibenik, Spljet, Hvar, Kotor i Bar, te Dubrovnik). Od riedjih grčko-ilirskih novaca spomenuti mi je srebrni novac pharski i bakreni kralja Genthija, kojih naša muzejska sbirka još ne posjeduje.

Sbirka starina nije obilna, te sastoji od predmeta, nadjenih u gradu Hvaru i njegovoj najbližoj okolici. Pisanih je na kamenu spomenika samo tri, od kojih su dva latinska već publikovana (C. I. L. III. 3091 i 10094). Treći mali je ulomak nadgrobne ploče, koja je jednom, sudeći po biljevnim ornamentima (palmeta, lišće) na naličju kamena, služila kao kapitel pilastra. Napis je grčki rimske carske dobe. Kamen je na desnoj, lievoj i donjoj strani nepodpun.

ΙΤΗCΕΤΩ
 ΝΤΟΝΦΙΛΑΤΑΤΟΝ
 ΙΟΙCΧΑΙΩΝΠΟΤΕ
 Γ/ΑΠΩΝΔΕΛΦ
 ΞΕΤΩΝΚΑ
 CΑΚΜΑΙCΚΕΜΊ
 ΕΠΩΝ

Napis je, kako se čini metrički sastavljen, a govori o mladiću, koji je umro u 21. godini života. U 4. se redku spominju Delphi, koje da je njetko ostavio. Kako je ulomak razmierno malen i kako su još uz to i slova veoma izlizana, ne može o nadopunjavanju biti govora.

Iz jednoga rimskoga groba potiče velika ciglja običnih dimenzija sa pečatom:

SOLONAS

i starokršćanska zemljana lampa, 0.105 duga, a 0.033 visoka, sa ručicom i simetrijski naredjenim dviema grančicama (dva lista datuljne paome?) u reljefu. Na dnu se nalazi udubljen grčki tvornički biljeg:

XIQ
 NHC

Rimskih zemljanih lampa običnoga oblika ima sa pečatima:

a) CRESCE
 S
 b) FORTIS
corona
 c) i d) VIBIANI

Više je ulomaka ciglje obična oblika sa tvorničkim pečatima, koji potiču iz Hvara i Vrbovske na Hvaru (2 a):

1. a) q. c. { LOB MBROS
 b) { MBROS

Q(uinti) Clodi(i) Ambrosi(i).

2. a) TI·PANSIAA

b) CLAND PANSIAA u dva komada slomljena, (LA u spoju),

c) CLAND PANSIAA

d) PAN SIA na u dva komada slomljena,

e) PANSIA na

f) PANSIANA

3. CIVLIA

= C(aii) Juli(i) A[fricani].

Od terakota spomena su vrijedne: 1. Kanelovana grčka amphora bez slikarija, 0'19^m vis., sa gornjim promjerom od 0'098^m, a donjim od 0'065^m; 2. crno lakovani kanelovani skyphos, 0'115^m vis. sa promjerima od 0'068^m gore, a 0'048^m dole. Oba komada potiču sa Visa; 3. malena 0'705^m visoka amphora hijotskoga (Chios) oblika; 4. liepa rimska lampa starijega oblika, 0'105^m duga, 0'075^m u promjeru, sa krilatim božanstvom u reljefu; 5. starokršćanska lampa, 0'115^m d., 0'075^m u promjeru, sa pticom, sjedećom na stablu, u reljefu i biljevnim ornamentom na obodu, nadjena u moru u hvarskoj luci; 6. i 7. dvie prahistorijske zdjelice, radjene rukom bez porabe lončarskoga kola. Obe su iz gomile u Viru Sokolici.

Od tučanih je predmeta najznatniji komad krasno crno patinovana posudica u obliku crnačke glave sa kudrastom kosom, urešene grivnom oko vrata. Visina je ove veoma liepo izvedene radnje rimske dobe 0'77^m, a najveći promjer 0'055^m. Na tjemeni glave pričvršćene su tri karike, od kojih se je one ostražnje držao sada manjkajući poklopac, dočim je u ostale dvie bilo utaknuto proveslo, koje je sada novim željeznim karikama pričvršćeno. Sudeći po tragovima bila je negda na donjoj strani pričvršćena posebna baza, koje sada više nema.

Od figuralnih predmeta spominjem još:

1. Patinovani tučani 0'10^m visoki kip gologa muškarca, bacajućega koplje podignutom desnicom. Komad desne noge i ruke fali. Preko lieve podlaktice prebačen je nejasan predmet (komad odjeće?). Surova radnja.

2. Liepa glava tučanoga Apollonova kipića, 0'017^m visoka.

3. Liepa tučana glava čavla, 0'033^m visoka, 0'025^m široka, u obliku ženske glave sa dijademom u kosi, okrenute spram gledaoca (de face).

Ostale predmete, medju kojima je više egipatskih, mogu mimoići, pošto su posve neznatni.

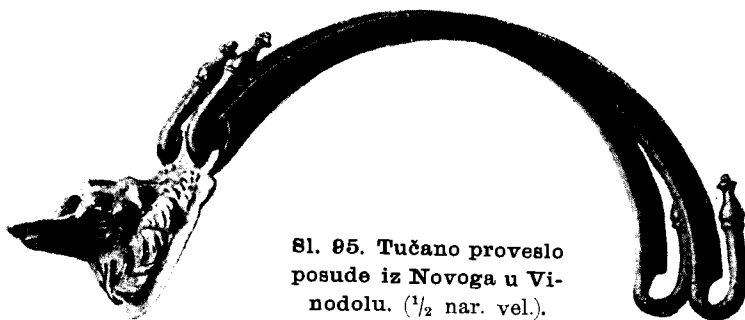
U gradu Hvaru ima i sbirka predhistorijskih starina, a vlasnikom joj je gospodin Dr. Grgur Bucchich. Njegovoj mi je prijaznosti zahvaliti, da sam ju mogao razgledati i da sam doznao za više mjesta na otoku, gdje se je dosele naišlo na tragove prebivanju čovjeka u veoma staro doba. U sbirci gospodina Dra. Bucchicha vidio sam predmeta iz Babinove špilje (ulomci prahistorijskoga posudja, kremeniti noževi, strugači i t. d.), iz Sklacina (čovječe lubanje, ulomci

posudja), iz Virka ili Grabka kod Jelse (ulomci posudja), iz Markove špilje (čovjeća dolnja čeljust, ulomci posudja, krasna kolekcija kremenitoga orudja, košćanih šila, pregrizanih i mozga radi prelomljenih životinjskih kostiju), iz tumula kod rta Pellegrina (deformovana čovjeća lubanja), iz jednoga vinograda u blizini hvarškoga franjevačkoga samostana (ogromna amphora, u kojoj je bila čovjeća lubanja), iz Danasdolca (0·11^m duga tučana sulica sa luknjom za naticanje (Dülle) čunjasta oblika), iz nepretražene špilje sv. Andrije na Visu (ulomci posudja), iz Knina (0·15^m duga probušena sjekira od melafira), iz Ražanca u zadarskoj okolici (ulomak narukvice od školjke „kopito“)¹.

Gospodin Dr. Bucchich posjeduje i 0·105^m dug i 0·028^m širok poklopac male škrinjice od slonove kosti rimske dobe sa obscenim nacrtom (coitus), koji je nadjen u hvarskom gradu. S obijuh strana ljudskoga para leži po jedno diete, a do noguh mu je sfinga (?), kojoj je glava odlomljena.

Novi u Vinodolu.

Prigodom boravka u vinodolskomu Novomu naišao sam na više jasnih tragova rimske naseobine. Gospodin bilježnik L. P. Potočnjak upozorio me je, da se je u blizini njegova hotela kod kupališta na Lišanju, koje je jedna od najljepših tačaka hrvatske Rivijere, u više puta našlo ulomaka velikih rimskih amfora od terakote, te mi njegovi ljudi pokazашe više takovih ulomaka. U neposrednoj blizini toga mjesta našla se je u moru kod otočića sv. Marina jedna ciela, samo na donjoj strani okrhana, 0·88^m visoka amfora, na koju pristaje poklopac od 0·115^m u promjeru. Zajedno s njom čuva se u novljanskomu občinskomu uredu u

Sl. 95. Tučano proveslo posude iz Novoga u Vinodolu. (1/2 nar. vel.).

gornjemu dielu slomljeno željezno dvozubno sidro, 1·15^m visoko, a 0·065^m debelo, sasama obloženo debelom naslagom hrdje i kamena, koje je takodjer tamo, nasuprot razvaline Lopara, iz mora izvadjeno.

U neposrednoj blizini hotela na Lišanju našao je seljak Antun Čorić, kopajući na svojem zemljištu, bakreni kotlič, koji mu se je, kada ga je vadio, sasama razsuo. Proveslo, sastojeće od dva pomična povraza, na kojima na jednoj strani visi njegda kao antepagmenat na posudi pričvršćena lavja glava, prodao mi je za muzej. Njezin se par na drugoj strani nije našao. (Sl. 95.).

¹ Iz istoga je mjesta veći broj prahistorijskih predmeta, koji su nabavljeni za zagrebački muzej. Vidi „Viestnik“ X. p. 3—5, gdje je

pogrješno rečeno, da je tvar narukvice slonova kost, što je g. Bucchich u pismu na prof. Ljubića (Viestnik XII. p. 107) izpravio.

Kada se je u listopadu i studenom godine 1894. gradila cesta od novljanskoga groblja do kupalištnoga hotela, naišli su radnici na grobove sa spaljivanim mrtvacima, kvadratično sagrađene običnom u Primorju rimskom cigljom od žute zemlje. Na cigli nema tvorničkoga pečata. U grobovima bilo je po više posuda od stakla i terakote, koje su radnici polupali, pepela, kosti, željeznih čavala, tučanih i koštanih predmeta. Ovih sam predmeta nešto mogao pokupiti na licu mjesta i donieti u muzej.

Jedan od najvažnijih spomenika rimske dobe u hrvatskom Primorju nadjen je na skoljiću sv. Marina na suprot razvaline Lopara, kada se je tamo kopala jama za sadjenje drveta. To je mramorna, na gornjoj strani nepotpuna stela sa napisom, 0,90^m visoka, 0,38^m široka, 0,09^m debela. Prenešena najprije u crkvu na novljanskomu groblju, gdje sam slučajno na nju naišao, sada se nalazi kao dar prečastnoga g. Ivana Potočnjaka, kapitularnoga vikara modruške biskupije u narodnom muzeju. (Sl. 96.).

Ovaj spomenik nadopunjujem i čitam ovako:

[?Piissimae ac elementissimae dominae nostrae Helenae Augu]stae. Fl(avius) Jul(ius) Rufinus Sarmentius, v(ir) [c(larissimus)], p(raeses) p(rovinciae) Dalmati[ae], clementiae ei[us] semper dicatiss[i]mus.

Po sačuvanom dielu napisova teksta nema dvojbe, da imamo pred sobom spomenik, podignut od Flavija Julija Rufina Sarmencija, namjestnika provincije Dalmacije, na čast neke ženske ličnosti iz carske obitelji. Kako iz drugih dalmatinskih spomenika (C. I. L. III. 1982, 1983, 2771 i 8710) znademo, da je taj čovjek upravljao Dalmacijom u doba careva Konstansa i Konstancija II., dakle između godina 337. i 350. jedino je moguće, da je ovdje spomenuta gospodja iz Konstantinove kuće. Od ovih se na napisima slavi Helena, mati Konstantinova, a kadkada — ali veoma riedko — i njegova žena Fausta. Kod popunjavanja napisa odlučio sam se za Helenu s toga, što je moguće, da Fausta (ubijena god. 326.) u doba namjestnikovanja Fl. Julija Rufina Sarmencija nije bila više na životu, dočim je Helena tek dvie ili više godina iza nje umrla. Većina je Faustinih spomenika valjda iza njezina smaknuća uništena, što im tumači riedkost. Bila u ostalom jedna ili druga (što će se samo onda moći sigurno ustanoviti, ako se manjkajući ulomak pronadje), iz novljanskoga se napisa može nagađjati, da je Rufinus Sarmentius bio praeses Dalmatiae već koju godinu prije Konstantinove smrti (barem od godine 328.), dočim se je dosele samo znalo, da je upravljao ovom provincijom za njegovih sinova.

U stilizaciji ovaj se napis ponješto razlikuje od spomenuta ostala četiri votivna spomenika namjestnikova, koji je, kako se vidi, carski kultus veoma njegovao.

Sl. 96. Kamen sa napisom sa otoka sv. Marina kod Novoga u Vinodolu.

($\frac{1}{11}$ nar. vel.).

Bakarac. (Općina Kraljevica, kotar Sušak.)

U kući obitelji Crnarića, koja je prva na desnoj strani ceste iz Kraljevice, nalazila su se do nedavna tri obla stupa od vapnenca sa napisima. Dva su veća, sa lošije sačuvanim napisima, držala krov kućnoga triema na južnoj strani, a treći je bio u dvorištu kraj kuće u zemlju usadjen. Sada se sva tri nalaze u narodnom muzeju, nabavljena posredovanjem presvjetloga gospodina Dra. Isidora Kršnjavoga, predstojnika vladina odjela za bogoštovje i nastavu. Po kazivanju izkopana su ova tri miljokaza prije dulje vremena izpod vrha Gubca, koji je na jugozapadnoj strani odmah iza kuće. Nije doduše nevjerovatno, da se je kamenje zaista našlo na jednomu te istomu mjestu, ali moram da istaknem dvojbu, da li je istodobno nadjeno, pošto major Mijo Sabljar, veoma savjestan čovjek, koji je publikovao najlošije sačuvani spomenik (br. 3.), za ostala dva ne zna. Da ih je vidio, sigurno nebi ona druga dva, koje je bilo i laglje pročitati, premućao.

Nema gotovo sumnje, da su sva tri miljokaza prigodom našašća stajala još „in situ“ na onoj cesti, koja je išla iz Bakra¹ uz istočnu stranu bakarskoga zaljeva u Bakarac. Odavle se je penjala uvalom spram Križišća u Malomu Dolu, te dalje tekla Vinodolom preko Triblja u Novi. U svim ovim mjestima osim Križišća, zatim u Cirkvenici, sv. Jakovu, Kostreni sv. Barbari, Dragi i Sv. Kuzmi našlo se je dosele rimskih starina. Pismena predaja iz rimske dobe žalibože je takova, da se o topografiji hrvatskoga Primorja u ono doba ne može gotovo ništa stalna reći, dok kakov sretan slučaj neiznese spomenik, koji bi bio kadar razbistriti ovu tminu. Jedino se čini, da ćemo imati tražiti tačku „Ad Turres“, koja je bila jednako udaljena i od Tharsatike i od Senije — od svake po prilici 30 kilometara — njezdje oko Cirkvenice. Vjerojatnim mi se takodjer čini, da je osim ceste kroz Vinodol išla i druga neposredno kraj mora, te se je sastajala sa onom „vinodolskom“ u Novomu.

Na ovoj se je potonjoj radilo, kako naši napisi svjedoče, više puta u drugoj polovini trećega i na početku četvrtoga vieka. Ali će se morati ove radnje za careva Florijana (276 poslije Krista), Dioklecijana (284—305), te valjda Galerija i Severa, po svoj prilici smatrati samo popravcima. Kada je cesta i od koga sagrađena nije nam poznato, ali je vjerojatno, da je postala već u I. vieku.

Dva su napisa (br. 1. i 3.) već od prije poznata, dočim se treći (br.2.) prvi put priobćuje. Podpunosti radi navodim ovdje sva tri:

1. Mali obli stup od vapnenjaka, 0'77^m visok, mjereći 0'33^m u promjeru na gornjoj strani. Slova su liepa i duboko urezana. Izdao ga je Glavinić po prepisu Giovannija Koblera u dalmatinskom *Bullettinu* II. p. 97. i S. Ljubić u *Viest-*

¹ O rimskim starinama iz Bakra izporedi *Viestnik* IV., p. 1—9, 48—54, 66—77.

² Odavle, a ne iz Grižana, potiču oni kovinski predmeti, dielom rimske dobe, a dielom stariji, u Ljubićevu popisu predhistorijske sbirke p. 71—73, kako me je poučio velečastni g. Ivan

Balaš, župnik u Triblju, koji ih je izkopao i muzeju poslao. Šam sam vidio u kući Stipana Franića u Triblju, loše sačuvan komad epistylnoga balvana sa metopama, triglifama i regulom kapljica, koji sada rabi kao podstavak brusa.

niku XIV. 62 po prepisu Bakranina Mazića. Odanle je prenešen u C. I. L. III suppl. br. 10.061. Po mojemu je prepisu na kamenu urezano:

= Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Annius Florianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). — Ono na koncu petoga redka jasno urezano S valjda je samo pometnjom kamenorezca na kamen dospjelo, te neće imati nikakova osobita značenja. — M. Annius Florianus, brat svojega predšastnika Tacita, tek je dva mjeseca carevao, kada ga ubiše u Tarzu vlastiti njegovi vojnici (Vopiscus Tac. et Flor. c. XIV.). Dosele nije bio poznat nijedan miljokaz, koji bi nosio njegovo ime, te se mora naš spomenik smatrati velikom riedkošću.

2. Obli vapnenjački stup, na dvoje slomljen, 1'54^m visok, sa promjerom od 0'35^m na gornjoj strani. Napis je radi hrapave površine kamena i što je kamen nabeljen, teško čitljiv.

IMP CAES
CAIO VALER
IO DIOCLE
TIANO PIO
F · AVG

= Imp(eratori) Caes(ari) Caio Valerio Diocletiano pio f(eli) Aug(usto). — Napis je urezan dosta lošim slovima između godina 284 i $\frac{1}{5}$ 305, kada se je Dioklecijan odrekao prijestolja. — Mora da upadne u oči, da CAIO i PIO nije pisano kao obično skraćeno s početnim slovima C i P, dočim nalazimo običnu kraticu F. Analognih primjera u ovo doba u ostalomu ima dosta.

3. Obli vapnenjački stup 1'38^m visok, mjereći gore u promjeru 0'36^m. Na tjemenu se nalazi četverouglasta luknja. Napis je sa istih razloga kao i predjašnji veoma slabo čitljiv. Izdao ga je Sabljar kod Neugebaura (Südslaven p. 131), a odanle je uzet u C. I. L. III. p. 408 br. 3212. Uz fotografiju¹ i moj prepis priobćujem još i Sabljarev, koji dokazuje, da kamen ni prije pol stoljeća, nije bio bolje sačuvan, nego što je sada.

Sabljar:

SICV
MIANO
INIO
SAV

98 Napis sa rimskog miljokaza iz Bakarca.

Brunšmid:

D D N N C V
MAXIMIANO
ET F S E E R O
V SAV

Sl. 97. Ulomak rimskog miljokaza iz Bakarca. ($\frac{1}{10}$ n. v.).

¹ Slika prikazuje samo komad kamena, na kojemu je napis.

Moglo bi se čitati: D(ominis) n(ostris) G(alerio) V(alerio) Ma[x]imiano et [f(lavio) Sever]o [in]v[icti]s au[g(ustis)]. Severus je postao g. 305. Caesarom, iza smrti Konstancija Klora (²⁵/₇ 306.) Augustom, a smaknut je g. 307. Napis je dakle zapisan ili u drugoj poli g. 306. ili sljedeće godine.

Perjasisa. (Kotar Vojnički, županija modruško-riečka.)

Dopisom br. 2545. od 30. rujna 1894. priobćilo je poglavarstvo perjasičke občine, da su prije kratkoga vremena težaci tamošnjega načelnika g. Marinkovića na njegovoj livadi u Svojiću, 4 kilometra od Perjasice, krčeći šikaru, koja se je nalazila na ovećoj gromili kamena, naišli u dubljini od dvie stope na dva zidana groba rimske dobe. Na prvomu je grobu ležala povaljena ploča od vapnenca, 1.70 visoka, 0.65 široka, 0.20 debela, sa zadjelanim na donjoj strani 0.18 visokim, a 0.26 širokim člankom, kojim se je mogla okomito učvrstiti. U grobnici, koja je bila kamenom izzidana, našla se je donja čovječja vilica sa zdravim zubima i

99. Nadgrobni spomenik iz Svojića kod Perjasice. (¹/₁₇ nar. vel.).

kost od glave. Nadgrobni kamen gospodin je načelnik Marinković na molbu muzejskoga ravnateljstva veledušno darovao arheološkomu odjelu narodnoga muzeja, gdje se sada i nalazi. Spomenik je veoma surovo izradjen, kao gotovo svi, koji potiču iz negdašnje gornje Krajine, iz čega se može zaključivati, da je onaj predjel u rimsko doba stajao na mnogo nižem stepenu kulture od krajeva između Save i Drave. Na ovisoku stylobatu stoje na tročlanim bazama dva debela stupa, omedjujući izdubljeni prostor, na kojemu je urezan napis. Nejasno izraženi kapiteli imali bi valjda biti korinskoga reda. Na epistylnom balvanu stoji nekakav zabat, koji sastoji od pačetvorinastoga komada i nanj postavljena trouglasta nastavka zaobljenih kontura. Cielu bi dakle spomenik imao predstavljati nekakovu dosta nespretno izvedenu aedikulu. U ovalnom izdubku (Nische) postavljena je na epistylni balvan u srednjem reljefu izradjena, napred okrenuta glava mladića, na čijemu je grobu kamen negda stajao. Na trouglastom nastavku sa dvie je crte izrezan rogovima gore okrenuti polumjesec.

Napis glasi: D(iis) M(anibus). F. T. et I. C. titulum posueru[nt] filio suo Valerio Saturnino, mil(iti) annos vi[x(it)] XXX. — U drugom redku zapisana su imena roditelja, koji sinu postaviše nadgrobni spomenik, samo početnim slovima, kako je to dosta u običaju bilo u

sjevernoj česti rimske provincije Dalmacije, kojoj je predjel oko Perjasice valjda još pripadao. U četvrtomu je redku klesar slova nt nespretno spojio, tako da

izgledaju kao m. Što se skriva u drugomu dielu sedmoga i u osmomu redku neda se ni nagadjati, jer i tamo po svoj prilici ima klesar koju netačnost na duši.

I na drugom je grobu bila nadgrobna ploča, slična predjašnjoj, samo što glava nije bila smještena u izdubku, već se je na ravnoj ploči nalazilo izbočeno izklesano poprsje sa unakrštenim preko prsiju rukama, i što je polumjesec bio izcertkan (schraffirt), a ne samo sa dvie crte označen. Žalibože su težaci ovu ploču razlupali, uzidali u „japnenu“ (peć za paljenje kreča), te spalili prije, nego što je vlasnik za cijelo našašće mogao doznati. — U blizini spomenutoga nalazišta nadjen je i jedan bakreni ključ obična danas oblika, takodjer od g. Marinkovića muzeju darovan, a opaža se na jednomu mjestu četiri stope dubok podzid i oko njega tragovi zida u okrug, ali se dosele nisu pobliže iztraživali.

PANNONIA SUPERIOR.

Topusko.

U Viestniku hrv. arh. društva XIV. str. 65.—68. priobćio je prof. Sime Ljubić nekoliko spomenika, posvećenih bogu Silvanu od vojnika prve, desete i četrnajste legije, koje je g. Andrija Rakić, načelnik u Topuskom, našao na svojoj livadi u močvarnom predjelu Gjonu. Napisi su većim dielom dobro priobćeni, ali se je g. Ljubiću dogodilo, da je jedan te isti napis (br. 1) na istoj str. (pod br. 4.) dvaputa izdao, dočim je drugi pometnjom izostavio. Primivši upravu muzeja, obratio sam se prošle godine na g. Rakića sa molbom, da to kamenje narodnomu muzeju odstupi. Gospodin se je Rakić ovomu pozivu hvale vriednom pripravnosću na najplemenitiji način odazvao, darovavši spomenike ovomu zavodu, te je dodao još i nedavno nadjen ogroman nadgrobni spomenik Valentinije Feste i žrtvenik, posvećen epihorskim božanstvima Vidasu i Tiani; potonji je darovao na njegovo posredovanje tamošnji g. župnik, u kojega je vrtu god. 1886. izkopan. Na ubavjest g. Rakića, da je jedan komad od spomenika Valentinije Feste ostao u zemlji, zamolila ga je uprava narodnoga muzeja, da i taj kamen (bazu rečenoga spomenika) dade izkopati, što je on u brzo i učiniti dao.

Kako su sada svi spomenici u narodnomu muzeju, pružila se je prilika, ne samo da ih se tačno pročita, već da se takodjer i u likovima priobće u ovomu časopisu.

Nadjenih osam Silvanu posvećenih žrtvenika posvjedočuje, da je na livadi g. Rakića na Gjonu kod Topuskoga negda bilo svetište boga Silvana. Toga ni-pošto ne oprovrgava, što tamo danas nema više nikakvih tragova temeljima kakove sgrade, jer zidana hrana ni nije moralo biti, već su žrtvenici šumskoga boga Silvana mogli stajati i pod vedrim nebom izpod kakova stabla u posvećenom prostoru. — G. Ljubić drži, da spomenici spadaju u drugu polovinu drugoga

vieka, ali se u tomu ne mogu s njime slagati, jer je oblik slova već takav, da nikako ne mogu biti stariji od trećega vieka, a kod nekih bi se dapače smjelo reći, da spadaju u četvrti viek.

Sl. 100. Silvanu posvećen žrtvenik iz Topuskoga. (1/9 nar. vel.).

Sl. 101. Silvanu posvećen žrtvenik iz Topuskoga. (1/9 nar. vel.).

1 Ara (žrtvenik) od pješčenjaka, 0'65^m visoka, 0'32^m široka, a 0'22^m duboka; oštećena na desnom uglu gore i na gornjoj strani, gdje je bila izdubljena plitica za prinašanje žrtava. Širina polja, na kojemu je napis 0'25^m.

= Silv[ano] sacr(um). Ulp(ius) Taurus, mil(es) leg(ionis) I. ad(iutricis), ex voto. — Priobćio Ljubić n. n. m. str. 66. br. 2. — U 5. redku čini se kao da je kraj broja I još i mnogo manja druga jedinica, ali sigurno to nije, premda bi mogla biti i legio II. adiutrix. (Sl. 100.).

2. Ara od pješčenjaka, 0'61^m visoka, 0'30^m široka, a 0'23^m duboka; polje sa napisom široko je 0'21^m.

= Silvano sacrum). Pap(iri)us Terminalis et Jul(ius) Atlius, mil(ites) leg(ionis) XIII g(eminae), v(otum) s(olve-runt) l(ibentes) l(acti) m(erito).

Priobćio Ljubić n. n. m. str. 67. br. 5. (Sl. 101.).

3. Dolnji dio are od pješčenjaka, 0'21^m visok, 0'18^m širok, a 0'17^m dubok. Bio je skoro sasvim pokrit željeznim kisom, te su slova tek izašla, pošto se je isti oprezno uklonio.

= [Silvano sacrum], m(iles) leg(ionis) X g(eminae) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Priobćio Ljubić n. n. m. str. 67. br. 7, koji je mogao na otisku pročitati tek jedan dio zadnjega redka, jer je ostalo još pokrivala željezna naslaga. (Sl. 102.).

4. Ara od pješčenjaka, 0'52^m visoka, 0'28^m široka, a 0'21^m duboka; odbijen je lievi gornji ugao kamena. Na gornjoj je strani plitica (patera) sa gukom (umbo) u sredini, opredjeljena za eventualne žrtve. Polju sa napisom širina je 0'215^m.

= Silvano sacrum). Cepasius Secundus, mil(es) leg(ionis) XIII [g(eminae)], v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito). — Priobćio Ljubić n. n. m. str. 66. br. 3. (Sl. 103.).

Sl. 102. Ulomak Silvanu posvećena žrtvenika iz Topuskoga. (1/9 nar. vel.).

5. Ara od pješčenjaka, 0'58^m visoka, 0'28^m široka, a 0'205^m duboka. Gore jednostavno uriešena i sprovedjena pliticom. Širina polja sa napisom 0'21^m.

= *Silvano sacrum. Aurelius Doncius v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito), mil(es) leg(ionis) X g(eminae).* — Priobćio Ljubić n. n. m. str. 66., br. 1 i pometnjom na istoj strani pod br. 4. po drugi put, dočim je

Sl. 103. Silvanu posvećen žrtvenik iz Topuskoga. ($\frac{1}{8}$ n. v.).

Širina polja sa napisom 0'275m. (Sl. 106.).

= *Silvano. Fla(vius) Albinus, mil(es) leg(ionis) XIII g(eminae) v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito).* — Priobćio Ljubić n. n. m. str. 67, br. 6.

Sl. 105. Silvanu posvećen žrtvenik iz Topuskoga. ($\frac{1}{8}$ nar. vel.).

0,825m visoka, 0'47m široka, a 0'37m duboka; širina polja sa napisom 0'37m. Slova dosta izlizana. Nadjena je g. 1886. u župnom vrtu. Sada se nalazi u narodnom muzeju.

drugi napis (naš br. 6.) izpustio. — Klesar je stališ dedikanta izpustio bio, te ga je dodao bio na koncu iza obične dedikacije formule.(Sl.104.).

6. Ara od pješčenjaka, ponješto nepravilna oblika, 0'265m visoka, 0'28m široka, a 0'205m duboka; odkrhan joj je lievi ugao gore. Širina polja sa napisom 0'215m.

Silvano sacrum. G(a)ius Jul(ius) Fortis, m(iles) leg(ionis) I. ad(iutricis) p(iae) f(idelis), v(otum) l(ibens) s(olvit) m(erito). (Sl. 105.).

7. Ara od pješčenjaka, 0'66m visoka, 0'35m široka, a 0'24m duboka. Na čelu je urešena listnim ornamentom, a na gornjoj joj je strani izdubljena plitica za žrtve.

Sl. 104. Silvanu posvećen žrtvenik iz Topuskoga. ($\frac{1}{8}$ nar. vel.).

Sl. 106. Silvanu posvećen žrtvenik iz Topuskoga. ($\frac{1}{10}$ nar. vel.).

9. Ara od pješčenjaka,

= Vidaso et Tianaē [sa]cr(um). Q(uitus) [?Lol]lius Ursus v(otum) s(olvit). — Priobćeli Kalinka i Swoboda u Arch. epigr. Mitth. XIII. (1890) str. 16., koji su u 5. r. netačno čitali [F]ulvus mjesto Ursus. Domašewski u C. I. L. III. 10.819 na otisku, što su ga isti donieli, mnogo je manje mogao razpoznati, te sumnja, nije li napis istovjetan sa poznatim već odavno, u C. I. L. 3941 otisnutim. Potonje nije moguće, već je ovo drugi napis iz Topuskoga, posvećen epihorskim božanstvima Vidasu i Tiani. Na gornjoj strani nalaze se dvie veće i jedna manja udubina, u kojima su bili učvršćeni kipovi ovih božanstva. (Sl. 107.).

Sl. 107. Žrtvenik, posvećen Vidasu i Tiani, iz Topuskoga. ($\frac{1}{14}$ nar. vel.).

s kojima se slaže, sudeći po obliku slova, i obzirom na dobu. Spomenik se naime ne može datovati iza drugoga vieka. Napis se nalazi u okviru, što ga čine dva vitka polustupa korinskoga reda sa netačno izrađenim glavicama i onizkim bazama. Čita se:

D(iis) m(anibus). Valentiniae Festae, (obit) an(nis) L, post(eris)q(ue) eius. Serena soror et Ingenua et Serenus fili(i). — Na početku prvoga redka opažaju se tragovi pogriješno zabilježena slova. (Sl. 108.).

Na donjoj strani je kamen tako zadjelan, da ima nastavak kockasta oblika, 0'23 m visok, 0'40 m širok, kojim se je spomenik mogao okomito učvrstiti u horizontalno ležeći drugi kamen, koji se je kod ovoga spomenika i našao, te ga je gosp. Rakić naknadno (god. 1895.) dao izkopati i poslao. Velika je to četvorinasto izklesana baza (1.03 m \times 0'85 m \times 0'35 m) sa pačetvorinastom (0'45 m \times 0'29 m \times 0'25 m) udubinom u sredini. Izpod nje nadjoše radnici g. Rakića dva komada u četvrt otesana hrastova drveta, koja su se, kada ih se izvadilo, sasma razsula. Uvažili e, da su te platine metnute na svoje mjesto prije više od 1700 godina, neće se tomu nitko čuditi. Kraj spomenute baze nadjeno je i nekoliko komada od lonca, što bi dalo slutiti na spaljena mrtvaca. Kako radnici nisu na ništa pazili, nedla se to više ustanoviti.

Sl. 108. Nadgrobni spomenik Valentinije Feste iz Topuskoga. ($\frac{1}{19}$ nar. vel.).

Vrabče. (Kotar i županija Zagrebačka.)

Posredovanjem vriednoga našega podpredsjednika, gospodina prebendara Ivana Tkalčića, dobio je narodni muzej od prečastnoga kaptola prvostolne crkve u Zagrebu spomenik na dar, kojemu po surovom načinu radnje u hrvatskom dielu Panonije dosele ne poznajem premca. Mali je to žrtvenik (ara) od pješčenjaka 0·54^m visok, 0·28^m širok, a 0·18^m debeo, koji se je našao u kamenolomu do 2 km. od Gornjega Vrabča, odakle se dobavlja kamen za restaurovanje zagrebačke prvostolne crkve. Nije to u ostalom prvi svjedok, da je kamenolom kod Vrabča već odavna bio u porabi. Već se je drugom prilikom tamo našlo veliko neizgladjeno deblo stupa (Säulenschaft) i više komada starinskoga željeznoga rudarskoga orudja. Stup je dovežen na gradilište prvostolne crkve, gdje se sada još nalazi, dočim se je orudje žalibože zabacilo. Sudeći po našem spomeniku, kamenolom je bio u porabi već u rimsko doba. Poznato je, da su rimski klesari lagljega prenašanja radi kamen već u kamenolomima izradjivali i dali mu u glavnim crtama nuždni oblik (Bossiren). Tek kasnije bi se tesani kamen na gradilištu ili mjestu, za koje je bio opredieljen, dalje izradjivao i izgadio. Komadi, koji ma s kojega razloga nisu bili za porabu, ostali bi u kamenolomu kao n. pr. spomenuto deblo. Tako se je valjda dogodilo i sa našim Silvanovim žrtvenikom, o kojemu bi skoro podvojio, da se je ikada nalazio u kakovom Silvanovom svetištu. Nevješta ruka radnika, koji teško da je i sâm znao pisati, po uzorku ga je izpisala, ali je ova vježba tako zlo uspjela, da se spomenik nije mogao upotrebiti, te je ostao neupotrijebljen u kamenolomu.

= Silvan(o) sacrum) (Sl. 109).

Napis je jasno čitljiv, ali se na dopunjavanje 3. i 4. redka pravo ne može ni pomisliti. Nije nevjerojatno, da se u 3. redku krije gentilno (obiteljsko) ime Veron(ius), ali se za ono „Panun“ u 4. redku ne mogu domisliti vjerojatnomu tumačenju. Očekivao bi na tomu mjestu pridjevnik (cognomen) dedikanta.

Sl. 109. Silvanov žrtvenik iz Vrabča. (1/6 nar. vel.).

PANNONIA INFERIOR.

Mitrovica (Sirmium).

Po nalogu visokoga vladinoga odjela za bogoštovje i nastavu, uputio sam se u svibnju 1894. u Mitrovicu, da obavim pokusno izkapanje na jednom mjestu, gdje se u više puta našlo veoma zanimivih i vriednih spomenika, koji su dielom od njegdašnje vojničke uprave poslani u bečki dvorski muzej, a dielom se još nalaze u samoj Mitrovici. Onizka je to greda na istočnoj strani grada, tamo gdje

se od državne ceste u Rumu dieli put u selo Jarak, a poznata je pod imenom r m s k o g a g r o b l j a. Još prije 16 godina vidjeli su se tu temelji malene crkvice, o kojoj postoji lokalna — možda i istinita — tradicija, da je bila posvećena sv. Dimitriji, po kojemu je Mitrovica dobila svoje sadašnje ime. Godine 1878., kada se je gradila spomenuta cesta u Rumu, ovi su temelji dozvolom oblasti od jednoga poduzetnika Talijana povadjeni, a materijal upotrijebljen za gradnju ceste¹. Kako se rupe nisu zasule, mogao sam bar približno izmjeriti dimenzije i načiniti nekakav nacrt zgrade. O kakovoj tačnosti dakako da ne može biti ni govora. Strana, okrenuta od istoka prema zapadu, bila je jedno 17 m., a ona od sjevera prema jugu jedno 19 m. duga.

Nadao sam se, da ću kopajući u okolici ove crkvice polučiti kakav takav povoljni uspjeh. Žalibože, ta me je nada prevarila, jer su cijelo ono zemljište kroz jedno četrdeset godina² mitrovački seljaci tako prerovali i radikalno oplienili, da danas više na njemu nema traga ni cijeloj ciglji, a kamo li kamenim ili olovnim sarkofazima, kojih se je tu veoma mnogo našlo, a nekoliko i sačuvalo (u Beču i Mitrovici). Veći dio dakako da su Mitrovčani razbili, dotično stopili. Što ne učiniše barbari, to učiniše — ti zlosretni mitrovački seljaci.

Četiri sam dana radio na rimskom groblju sa deset kažnjenika, koje mi je ravnatelj mitrovačke kaznijone, gospodin Sadar, uz umjerenu nadnicu stavio na raspolaganje. Prvi sam dan dao izkopati blizu ceste dva 1·20^m široka, a 1·00^m duboka skoro uzporedna jarka u duljini od 40^m i 20^m. Premda sam u tim jarcima dao još i na gusto 0·40^m duboko bušiti, nisam ništa našao osim jednoga siromašnoga groba rimske dobe, koji je bio trokutno sagrađen od obična rimskoga žmurnjaka (Falzriegel), a gore kuburama pokrit. Grob je već bio u gornjemu svom dielu razvaljen, a tielo iznad bedara zajedno sa cigljom povadjeno. Mrtvac je bio odraslo, valjda muško čeljade. Osim kostiju i ciglje nije se u grobu ništa našlo.

Drugi sam dan dao kopati u blizini spomenute crkvice na mjestu, za koje mi se činilo, da još nije dirano. Dao sam prokopati 11 m. dugi jarak u obliku luka, a išlo se je 3 m. duboko, dakle dublje nego je po mojemu uvjerenju i bilo nužno. Učinilo se to stoga, što su neki mitrovački žitelji, koji su tu negda kopali, tvrdili, da se grobovi nalaze tek u toj dubljini. Uspjeh je bio posve negativan, jer se je, osim nekoliko razbacanih cigljica za taracanje, našla samo prosto u zemlju položena muška okostnica, valjda od zločinca, koji je tu u novije doba bio smaknut.

Opazivši, da ne mogu kopanjem na posvema prerovanomu zemljištu polučiti nikakva uspjeha, dao sam si načiniti 3 m. dugu željeznu sondu, kako ju rabe Mitrovčani na svojim ekspedicijama, kada traže kamen i ciglju. Tim se instru-

¹ Ovakovo je vandalsko postupanje sa starinskim spomenicima po vojničkoj Krajini bilo svagdje u običaju, kada je trebalo graditi ceste, crkve i javne sgrade. Najviše se je čuditi, da je u zadnjemu deceniju dapače i od jednoga ravnatelja arheološkoga muzeja dana dozvola jednomu poduzetniku, da smije vaditi materijal za gradnju ceste iz utvrđena rimskoga logora kod Petrovaca blizu Rume

uz pogodbu, koju dakako poduzetnik ne kontrolovan nebi držao bio, da nadjene spomenike mora muzeju predati.

² Kako sam naknadno iz rukopisnih Ilićevih starožitnosti (veoma nekritično djelo puno očitih izmišljotina) uvidio, vadio se je na tom mjestu kamen već početkom ovoga stoljeća, a možda još i prije.

mentom može u zemlji napipati svaki tvrdi predmet, a po boji, koja ostaje na šiljku sonde, dapače ustanoviti, je li je isti od kamena ili od terakote. U dva sam dana dao na 800—1000 miesta po celomu rimskom groblju, u koliko ga ne obradjuju Bugari, tri metra duboko bušiti, ali i opet bezuspješno. Na nekoliko miesta doduše sonda nije posvema doprla u zemlju, ali kada bi se tamo kopalo, našao bi se samo po komad razlupane ciglje, koji je, kod uništavanja grobova slučajno zaboravljen ili zabačen, pri zatrpavanju rupa sa ostalom sedrom opet u zemlju dospio. Bugari, koji sada ono gradsko zemljište obradjuju, naišli su nekoliko mjeseći prije mene, kopajući šamac oko njega, podalje od nekadašnje crkvice, na zidan rimski grob bez ikakvih predmeta, te su ciglju povadili.

Posvemašnji neuspjeh izkapanja sklonuo me je, da dalnju radnju obustavim, jer sam bio osvjedočen, da ću teško štogod naći, što bi radnju izplatilo, pa prekopaoh ja i pedeset jutara toga sasvim prerovanoga zemljišta. Tečajem izkapanja našlo se je što u zemlji, što pobralo na površini od Bugara preorana zemljišta nekoliko predmeta, od kojih spominjem

Sl. 110. Ulomak rimske ciglje sa grafito-napisom sa rimskoga groblja kod Mitrovice. (1/3 nar. vel.).

glaziranu rimsku lampu, oveći odlomak druge takodjer glazirane za jedno osam fitilja, ulomak ciglje sa grafito-napisom (vidi sl. 110.), željezni rimski nož, srebrni prsten, kojemu fali pločica i jedno desetak slabo sačuvanih rimskih novaca trećega i četvrtoga vieka.

Namjeravao sam pokušati sreću na drugomu kojemu mjestu u Mitrovici. Gradsko poglavarstvo, revni muzejski povjerenici opat Pajo Miler i učitelj Jung, te njeka druga gospoda preporučise mi više miesta, ali pregledavši ista, osvjedočio sam se, da bi teško i tu mogao računati na osobiti uspjeh, jer se je svagdje već kopalo i mnogo toga povadilo. S toga sam se ograničio na popisivanje starina, koje se danas još nalaze u Mitrovici, a publikaciju istih sa autotipijskim slikama ostavljam za jedan od sljedećih

Sl. 111. Grčki nadgrobní napis iz Mitrovice. (1/2 n. v.).

svezaka ovoga časopisa. Ovdje ću priobćiti samo njeke dosele ne publikovane spomenike, koje sam za narodni muzej ili sâm podobivao od mitrovačkih žitelja, ili su mi ih darovala već spomenuta dva muzejska povjerenika gg. Miler i Jung

1. Nadgrobna ploča od bijeloga mramora, 0'30^m visoka, 0'22^m široka, a 0'10^m debela; gore i na lijevom donjemu uglu nepodpuna. Nadjena je u Kuzminskoj ulici, a sada se nalazi kao dar prečastnoga g. opata Paje Milera u narodnom muzeju. (Sl. 111.).

= . . . x Ἡρακλεί[α]ς τέ[κ]νων [δ]ί[α]ζ [Κ]αλλιπύνη φῶς
Ἐνέξ σὺν φίλῳ τελευτάσασα χρόνου λυκαβάντων.

Spomenik potiče iz rimske carske dobe, a po načinu pisanja neće biti stariji od trećega vieka. Napis je sastavljen u dva heksametra, od kojih se prvomu nije prva stopa sačuvala. Možda će prva rieč biti [τῆ]μ[α]; za više od tri slova na početku nema mjesta. U 2. redku pogriješno je urezano λίζα mjesto pravilnoga δίζα.

Sl. 112. Ulomak grčkoga napisa iz Mitrovice.

(1/7 nar. vel.).

2. Ulomak ploče od bijeloga mramora, 0'14^m visok, 0'15^m širok, a 0'03^m debeo; nadjen na rimskom groblju od seljaka Getzingera (kbr. 4.), koji ga je darovao narodnomu muzeju. Čini se, da je služio kao gradjevni materijal. Napis je grčki iz kasnije rimske carske dobe. (Sl. 112.).

3. Dva ulomka 0'04^m debele nadgrobne ploče od mramora, jedan 0'27^m visok, 0'14^m širok, a drugi 0'165^m visok, a 0'26^m širok. Sada su kao dar učitelja g. Ignjata Junga u lapidariju narodnoga muzeja. Pismo je IV.—V. vieka.

Na koncu drugoga redka čini se, da je klesar pogriješno zapisao. Kako uz to još fali u sredini velik komad ploče, napis se ne da popuniti. U prvomu se redku spominje ime jedne supruge: Do[miti(a)e? . . .]n(a)e compari. Forma bixit a[nnos] mjesto vixit u 3. i 4. redku običajna je osobito na hispanskim napisima rimske dobe. (Sl. 113.).

Sl. 113. Dva ulomka nadgrobne ploče iz Mitrovice.

(1/6 nar. vel.).

4. Ulomak nadgrobne ploče od bijeloga mramora, 0'20^m visok, 0'46^m širok, a 0'08^m debeo; sada kao dar Adolfa Mandla u narodnom muzeju. Slova su IV.—V. vieka. Služio je kao gradjevni materijal.

= ulla]e ca]rissim[ae filiae, in][f]anti inn[ocentissimae]a se dimise-

[runt mais IIII d Na početku bi moglo biti [Paulla]e. (Sl. 114.).

5. Ulomak nadgrobne ploče od bijeloga mramora, 0'21^m visok, 0'16^m širok, 0'063^m debeo; sada kao dar velečastnoga g. opata Paje Milera u narodnom muzeju.
=]re an[nis t]ribus m[ensibus quin]que d[iebus? . . . ?]
I]otapi[anus] (Sl. 115.).

6. Ulomak 0'065^m debele nadgrobne ploče, 0'16^m visok, 0'14^m širok. Nadjen kod groblja; sada kao dar g. Ignjata Junga u narodnom muzeju.

= conc parent[es posue]run[t] qu[ae?] vixit (Sl. 116.).

7. Ulomak ploče od biela mramora, 0·09^m visok i širok, 0·04^m debeo. Našao ga je seljak Pivarević (kbr. 1090.), koji ga je darovao narodnomu muzeju. Slova IV.—V. vieka. (Slika 117.).

Sl. 114. Ulomak nadgrobne ploče iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

8. Ulomak ploče od biela mramora, 0·10^m visok, 0·095^m širok, a 0·018^m debeo. Darovao narodnomu muzeju g. opat P. Miler. (Slika 118.).

Sl. 115. Ulomak nadgrobne ploče iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

9. Ulomak ploče od biela mramora, 0·16^m visok, 0·12^m širok, a 0·029^m debeo. Darovao muzeju g. opat P. Miler. (Slika 119.).

Sl. 116. Ulomak nadgrobne ploče iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

10. Ulomak velikoga nadgrobnooga spomenika, 0·42^m visok, 0·47^m širok, a 0·31^m debeo. Nalazi se u hrpi kamenja u dvorištu Živke Šodolca, preko puta od bolnice. Napis, od kojega se je sačuvao samo donji lievi ugao, bio je s obje strane omedjen po jednim stupom. Izpod napisa vide se ostanci listovnoga ornamenta. Slova velika (0·095—0·1), liepa i pravilna pripadaju po prilici II. vieku.

Sl. 117. Ulomak nadgrobne ploče iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

Sl. 118. Ulomak ploče sa napisom iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

columna NVS
B & I
folia

= nus

b(ene) m(erenti) [p(osuit) ili p(osuerunt)].

11. Ulomak male are (žrtvenik) od vapnenjaka, 0·07^m visok, 0·12^m širok, 0·095^m debeo. Narodnomu muzeju darovao g. opat Pajo Miler.

= Herculi. Fl(avius) Diogenes. —

Slova su loša, a dopunjenje prvih dvajuh slova drugoga redka nesigurno. (Sl. 120.).

Skulpture su u Mitrovici još mnogo riedje od napisa, ali se je već kadkada našlo i boljih stvari, žalibože velikom većinom samo u ulomcima. Samo da spomenem liepu glavicu Aphrodite od mramora, koja je vierna replika glave glasovite knidijske Aphrodite od Praksitela. Po izvještaju profesora Za-

Sl. 119. Ulomak ploče sa napisom iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

Sl. 120. Ulomak Heraklu posvećena žrtvenika iz Mitrovice. ($\frac{1}{6}$ nar. vel.).

rije Grujića,¹ koji je na početku sedamdesetih godina u Mitrovici obzirom na čuvanje i proučavanje spomenika veoma koristno djelovao, ta je „djevojačka

Sl. 121. Ulomak kipa muze Erato iz Mitrovice. ($\frac{1}{8}$ n. v.)

Μ[οῦσα]. Kip je bio nješto izpod naravne veličine, a ulomak mu je 0·37 visok. (Sl. 121.).

Veoma je velik broj predmeta, koji se rabe u svakdanjem životu, što se često pojedince i slučajno nadju na mitrovačkom tlu. Mnogo ih je došlo već oštećeno u zemlju ili se je usljed upliva vremena znatno izkvarilo, drugo se je opet oštetilo kod vadjenja, ili još više kod nespretno poduzetog čišćenja, kod kojega, ako su predmeti od kovine, žalibože još uvijek sirće (ocat) veliku ulogu igra. Ovakovi predmeti, po gotovo ako su izlomljeni, nemaju u očima ladjika nikakovu vrijednost, te se obično pobacaju. Neću stoga da mimoidjem priliku, te da reknem, da je to sasna kriv postupak. Starinski predmeti, ako su i oštećeni, u rukama strukovnjaka dobivaju svoju vrijednost. Posude od pečene zemlje i staklenke, razlupane na neznatne komadiće, pod vještim se rukama opet stvore u svojem prvotnom obliku, samo ne valja zaboraviti, da u tu svrhu valja pokupiti svaki i najneznatniji ulomak takova predmeta i staviti dotičniku na razpolaganje. U narodni je muzej iz Mitrovice dosele razmierno dosta malo predmeta, rabljenih u svakdanjem životu, dospjelo. Ovdje napominjem samo dva komada, od kojih dodajem i slike. Jedno je rimska boca od stakla (Sl. 122.), u obliku četverostrana bridnjaka, 0·259 visoka, 0·085 široka i duboka, sa 0·035 visokim vratom, na koji je naknadno pri-

Sl. 122. Rimska boca iz Mitrovice. (p. pr. $\frac{1}{3}$ n. v.)

¹ Izvještaj od 26. srpnja 1871. među muzejskim spisima.

čvršćena ručka, koja se drugim krajem drži ledja boce. Na kvadratičnom joj dnu pet je koncentričnih krugova u reljefu. Kupljena je posredovanjem g. opata Milera od nadničara Gjura Hellenbarta (g. 1894.). — Drugo je liepo ornamentovana pločica, koja je možda stajala u savezu sa brnjicom (predjicom), te rabila kao ures na kakovu pojasu ili kajišu. (Sl. 123). Predmet koji je nadjen na rimskom groblju, osobito je zanimiv stoga, što se je na njemu u udubinama liepo sačuvao tamnomodri i svjetlo-zeleni antikni emajl. Emajlovani predmeti veoma su riedki, a još rjedji bivaju tim, što se obično emajl nespretnim čišćenjem izgrebe. Predmet je darovao posredovanjem muzejskoga povjerenika g. Ignjata Junga gosp. odvjetnik dr. Kucelić u Mitrovici.

Sl. 123. Emajlovana tučana pločica iz Mitrovice (1/2 n. v.).

Š a š i n c i.

U najbližoj okolici ovoga mjesta našao sam dosta ostanaka rimske kulture, koji svjedoče, da je ovdje njegdje u rimsko doba bila naselbina. Tamošnji me je sviet upozorio, da južno od sela na t. zv. Taborišću ima mjesto „Vladisavljevića klin“, gdje se je prije dulje vremena našlo sarkofaga i zidanih grobnica, a blizu Taborišća na predjelu „Crkvice“, koji dielom spada pod šašinački, a dielom pod jarački atar, da se takodjer opažaju jasni tragovi, da je tu njegda sviet prebivao. I jedno i drugo mjesto sasvim je prikladno za rimsku naselbinu, ali na kojemu je bila, jesu li bile dvie i nisu li to bila samo groblja, bez autopsije i kopanja se neda reći. Upozorujem, da je „Crkvice“ topografski naziv, na koji kod našega naroda gotovo redovito tamo nailazimo, gdje ima ostanaka rimske kulture, da je u neposrednoj blizini morala prolaziti rimska cesta, kojoj sam tragove vidie od Mitrovice u smjeru spram sela Jarka i da je njegdje u blizini morala ležati rimska mutatio Fossis.¹

U samom selu Šašincima naišao sam na više starinskih predmeta. Pred kućom Krste Mitrovića (kbr. 181) leži ugaio sarkofagova poklopca od pješčenjaka, 0.49 m vis., 0.36 m šir., a 0.48 m deb., već davno njegdje u polju nadjen. Na jednoj je strani u reljefu izradjeni delfin, kojega ovdašnji sviet zove „hala“ i drži veoma proždrljivom životinjom. Pred dućanom nasuprot crkve stoji 0.44 m vis. a 0.41 m debeli komad okrugla stupa od biela mramora sa rupom i žliebićem za ulievanje olova na gornjoj strani. Sličan ulomak od crvena mramora sa bielim prugama, 0.47 m vis. a 0.31 m deb., sa rupom ali bez žliebića stoji pred kućom Gjoke Hrkajlovića (kbr. 155.). Šašinački me je učitelj g. Popović prigodom mojega boravka od jedno dvie ure vodio po selu i pokazivao još u nekoliko kuća ulomaka od okruglih stupova i tesanoga kamenja, koji potiču iz fundamenata starih sgrada. Kao poklon narodnomu muzeju predao

Sl. 124. Tučani rimski utez iz Šašinaca. (Nar. vel.).

¹ Itinerar. Hierosolymitanum 563, 10.

mi je rimski tučani utez (vidi sl. 124.), 0,0075 *m* debeo, a mjereći 0,04 *m* u promjeru, nadjen prigodom oranja na južnoj strani sela. Na jednoj strani ovoga dobro sačuvanoga predmeta, s kojega je patina čišćenjem dielomice skinuta, ima unutar oširoka oboda urezan napis Γ·Γ sa debelom piknjom izmed oba slova. Utez je težak 80·63 gr. što približno odgovara težini od tri rimske uncije ($\gamma = 3$).

Dobrinci.

Na groblju se nalazi ara od vapnenjaka, na gornjoj strani okružena, 0,70 *m* visoka, 0,40 *m* široka, a 0,27 *m* debela. Pripovieda se, da je dovežena sa Ševina brda. Napis je priobćio Ljubić u „Viestniku“ V. str. 66, ali je krivo čitao treći redak. Domaszewski (C. I. L. III. 10.204), koji misli, pošto ga nije mogao naći, da je propao, predlaže za taj redak [A]ur(elii). Na kamenu stoji [U]lp(i). Od slova L preostao je komad dolnje vodoravne crte, a uz slovo P kamen je ozliedjen, što je Ljubića zavelo, da čita R. Iza dvoguba slova I. nalazi se točka. Napis dakle glasi:

S I L V A N O
S A C R
u L P I · N E R A T I V S
E T · N I G R I N V S
D E C · C O L · E T ·
S A B I N V S · E T ·
Q V I N T I O
P O S V E R V N T

= [Sil]van[o] sacr[um]. [U]lp(i) Neratius et Nigrinus dec(uriones) col(oniae) et Sabinus et Quintio posuerunt.

Na drugom je grobu usadjen na tri strane kanelovan četverostran stup od bieloga mramora, 0,27 *m* širok, 0,24 *m* debeo, od kojega je 0,40 *m* visok komad izvan zemlje.

Kraljevci.

Na kraljevačkom se pravoslavnom groblju nalazi gornji dio rimskog nadgrobno spomenika od vapnenjaka 0,53 *m* visok, 0,86 *m* širok, 0,29 *m* debeo. Na figuralnom gornjem komadu kamena vide se listovni ornamenti, koji mu izpunjuju oba gornja ugla, dočim je nacrt u trokutnom okviru — možda Meduzina glava, od koje se vide na donjoj strani dvie zmije — uništen, a mjesto njega udubena početna slova IM pokojnika novije dobe. Sa polja sa napisom, koji se je nalazio izmedju dva stupa korintskoga reda, odklesana je na jedno 0,02 skoro ciela površina tako, da su iz njega izdjelana dva krsta u reljefu. Na gornjoj je strani kamena u sredini udubina za akroterij i kanal za ulievanje olova, kojim se je isti učvrstio.

Zemun (Taurunum).

Grad Zemun leži na veoma sgodnu mjestu na ušću Save u Dunav, te je stoga lahko razumljivo, zašto mu je čovjek teritorij (na Gardošu, koji se lahko briniti može) u prastaro doba naselio davno prije došašća Rimljana. U ovom sam ča-

sopisu („Viestnik“ XI. p. 39) imao prilike prije par godina priobćiti nekoliko pečata na cigljama iz cigljana rimskih vojničkih odjela i tvornički biljeg jedne zemljane lampe; znatniji rimski spomenik iz Zemuna dosele nije bio poznat. Ovaj sam put mnogo sretniji, te mogu iz Tauruna priobćiti prilično lep broj antiknih spomenika.

God. 1815. našao se je u dvorištu kuće br. 368 u bežanijskoj ulici, kada se je kopala jama za zahod, osam stopa dug, a po prilici četiri stope širok i visok sarkofag. U njemu da je bilo čovječjih kostiju, a na poklopcu napis, od kojega se prepis nalazi u gradskom arhivu. Sarkofagu danas nema ni traga¹, a napis po onom netačnom prepisu glasi:

M
L A R I O · Z S C V L X
A N N X L V · S E P T I M I
C E N T · C H A R · C O N I V C I

Sigurna restitucija napisa nije moguća, ali se ima valjda čitati:

[D(iis)] m(anibus). [Hil]ario Z[o]s[imo?] [q(ui)] v[i]x(it) ann(os) XLV
Septimi[a]..... coniu[g]i.

U cent. char. četvrtoga redka krije se netačno prepisani cognomen pokojnikove supruge.

U blizini zemunske realke našla se je u parku liepa glava Aphroditina kipa (vidi sl. 125). od žučkastoga mramora, koji se sada nalazi kao dar ravnateljstva zemunske velike realke u sbirci narodnog muzeja. Sačuvana je glava sa vratom 0.26 m visoka; nos, brada i čelo iznad desne obrve su oštećeni, a fali i oveći komad kose iznad lieve sliepočnice. Gusta, na sredini razdijeljena kosa, kojoj su rudasti pramovi shematički samo plitkim zarezima označeni, pokriva dio čela i prikriva skoro posvema oba uha; U zatiljku je svezana u debelu kukmu (krobylos). Od tjemena prama zatiljku izdubljen je sredinom glave odulji plitki žliebić, Vjerojatno je, da je u njemu bilo nješto pričvršćeno, ali se nisam mogao dosjetiti, što bi to moglo biti; dijadem nikako. Kip, s kojega je ova glava, mogao je biti po prilici 1.50 m visok, dakle sasna malo izpod naravne veličine, a bio je razmierno dosta dobro izradjen, što se o drugim domaćim spomenicima iz Panonije riedko može reći.

U gradskomu parku nalazi se velik neuriešen sarkofag od vapnenjaka, 2.18 m dug, 1.14 m širok, 0.73 m visok. Nadjen je prije više godina izpod Hunyadova grada. Čini se, da k njemu spada poklopac, koji se nalazi u dvorištu gradske viećnice. — U viećnici se čuva ciglja sa pečatom:

C L · F P

= Cl(assis) F(lavia) P(annonica). Priobćena je u C. I. L. III. 10.675.

Sl. 125. Glava Aphrodite iz Zemuna. (2/3 n. v.).

¹ I. Soppron, Monographie von Semlin und Umgebung p. 566.

Važno je našašće učinio brijač Oberding na zemljištu svoje kuće (br. 498. na uglu račje ulice i ulice trijuh golubova. U dubljini od $2\frac{1}{2}$ metra 1882, kada je kopao bunar, i 1891, kada je kopao podrum, našao je fundamente jedne sgrade, a u njoj velik broj ulomaka od malih reljefa sa slabo radjenim nacrtima, koji se odnose na bakički kult. Nema sumnje, da su te ikone dio inventara hrama Libera i Libere¹, koji je

Sl. 126. Relijef sa likom Herakla, iz Zemuna.
($\frac{2}{5}$ nar. vel.).

na tomu mjestu stajao, te je vječna šteta, što se ono zemljište nije po strukovnjaku sistematski prekopalo. Ulomke, koji su već u Semliner Wochenblattu 1891. br. 28. kratko opisani, kupio sam za umjerenu cijenu za narodni muzej, te od glavnih komada priobčujem autotipije:

1. Ploča od mramora, u kojemu ima primješanih tinjčevih zrnaca, $0.245m$ visok, $0.18m$ širok, po prilici $0.05m$ debeo, podpuna ali na dvoje prelomljena. (Vidi sl. 126.). U okviru, koji se na gornjoj strani zaobljuje, stao je Herakles desnom nogom (Standbein) u anatomske jedva mogućem položaju, dočim je lijevu (Spielbein) neprisiljeno stavio nješto na stranu. Odjeven je lavjom kožom tako, da mu glavu pokriva lavja glava, a prednje da mu se lavje noge izpod vrata unakrštavaju. Kožu je prebacio preko ledja, a cijela mu prednja strana tiela ostaje gola osim lievoga ramena i ruke, oko koje je obavio

jednu od lavovih stražnjih nogu. Desnom rukom drži o kamen uprt debeo buzdovan a u lievoj okrugli predmet (jednu hesperidsku jabuku). Iznad desnoga ramena pomalja se luk i tulac sa strielicama. Radnja je veoma surova.

2. Ulomak ploče od sivkastoga krupnozrnoga mramora, $0.207m$ visok, $0.12m$ širok, $0.03m$ debeo. (Vidi sl. 127.). Na desnoj strani fali po prilici jedna trećina nacrt, a na donjoj valjda manje. Mladjahnj sasma goli Dionysos (Liber), vidjen s lica, stoji uprt o lievu nogu između dvijuh loza s groždjem, koje se sastaju iznad njegove tenijom urešene glave. Na lijevoj strani nacrt dvie su u mnogo manjem mjerilu izradjene muške osobe: gore na lozi na desno trčeci mladji

¹ Sasvim je krivo mnijenje Soppronovo (Monographie von Semlin), koji ove stvari dovodi u savez sa kultom pokojnikâ, te u račjoj ulici nazrieva nekakovu grobljansku ulicu (Grä-

berstrasse. Soppronova knjiga, pisana lakim novinarskim štilom, u koliko radi o klasičnoj dobi, sasvim je konfuzna kompilacija.

Satyr sa lepršecom u vjetru chlamydom, a dole do loze čučeci čelav bradat starac, koji drži ogromnu kupu (skyphos), u koju mu bog iz posude desnicom vino toči.

3. Ulomak mramorne ploče, 0.13^m visok, 0.17^m širok, 0.045^m debeo, podpun na gornjoj i na desnoj strani. (Vidi sl. 128. gornji komad). Na njemu je sačuvan gornji dio tiela božice Libere, odjevene chitonom, koji joj ne prikriva lieve strane grudih. Po jedan pram guste kose pada na oba ramena. Podignutom ljevicom drži o zemlju uprt thyrsos. Do nje na lievo vidi se ruka i komad od thyrsa njezina druga Libera.

4. Ovomu komadu valjda pripada ulomak mramorne ploče (lievi donji ugao), visok 0.10^m, širok 0.105^m, debeo 0.045^m. (Vidi sl. 128. donji komad). Na njemu se sačuvao unutar okvira komad desna stopala Liberova, koji stoji na povišemu mjestu, a lievo od njega trup i noge manje jedne stojeće figure. Izpod figura u dva je redka napis, koji se čita: *Libero e[st] Liberae sacr(um). Candi[di]anus? v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

5. Ulomak ploče od biela mramora, 0.185^m visok, 0.175^m širok, 0.03^m debeo. (Vidi sl. 129.). Na njemu su sačuvane noge Dionysove, koji je i tu mnogo veći od figura njegove pratnje. Do njega na desno sjedeće su dvie muške figure, od kojih jedna ima kozje noge (Pan) i na desno koracajuća sasma odjevena Menada sa zmijom u ruci. Do lieve Dionysove noge na desno je položena životinja podignute glave (panter), a pod Menadom prednji dio jedne zmijske. Na donjem dielu ploče u dva redka nepodpun je napis, koji je valjda glasio: *[Libero et Liberae sacr(um)]. C(aius) Marcianus [v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)]*.

6. Ulomak 0.05^m visoke, a 0.06^m debele mramorne baze, na kojoj je stajala grupa oblo radjenih figura (Rundfiguren). (Vidi sl. 130.). Sačuvane su samo četiri noge Libera i Libere, a na desnoj strani jedan upor, do kojega leži životinja (možda konj), koja je glavu okrenula spram spomenutih glavnih figura. Na bazi je dosta izlizan ulomak napisa u dva redka, kojemu je u drugomu redku nekoliko pogriješaka klesarovih. Čita se: *[Jus]tinianus, sesq(ui)plicarius, ex [v(oto) p(osuit)] lib(ens) l(aetus) i . . . m(erito)*.

7. Ulomak ploče od sivkastoga mramora, 0.135^m visok, 0.14^m širok, 0.023^m debeo, na svim stranama nepodpun. (Vidi sl. 131.). Nacrtnan je s lica vidjeni torzo muške figure, odjevene himatijem, koji je, pokrivajući desno rame i donji dio tiela, prebačen preko lieve ruke. U ljevici drži osoba, kojoj fali glava, vrat i obje noge nekakav na rame naslonjen štap (thyrsos?), a u desnici nejasan obli predmet (posudu, iz koje toči vino?). Ovaj ulomak, koji je dar ravnateljstva zemunske realke narodnomu muzeju, priobćen je u slici u programu zemunske realke za god. 1885/86, tabla II. fig. 5. i u Soppronovoj Monographie von Semlin, tabla I, br. 1.

Sl. 127. Relijef sa likom Libera, iz Zemuna. (2/5 nar. vel.).

8. Ulomak ploče od biela mramora, 0'10^m visok, 0'085^m širok, 0'023^m debeo, na svim stranama nepodpun. (Vidi sl. 132). Na njemu je glava, vrat i desna ruka

Menade, koja u podignutoj, na tjeme položenoj desnici drži oko ruke obavitu zmiju. S obje strane vrata vidi se po jedna okrugla luknja, te je reljef tu čavlima njegdje bio pričvršćen; treća luknja kraj ruke, u visini desnoga oka, ne prolazi kroz kroz kamen.

9. Ulomak ploče od biela mramora (lievi gornji ugao) 0'11^m visok i širok, 0'025^m debeo. (Vidi sl. 133). Na njemu je na desno stupajuća mala muška figura, koja kosirom (harpa), što ga drži u

desnici, reže grozd.

10. Mali ulomak ploče od sivkastoga mramora 0'077^m vis., 0'074^m šir., 0'016^m debeo. (Vidi sl. 134.). Na lievo stojeći krilati Eros, kojemu se glava nije sačuvala, bavi se sa ležećom, valjda spavajućom figurom, od koje se vidi k licu podignuta desna podlaktica i trup. Vjerojatno mi je, da je tu bio nacrtan prizor, kako je Dionysova družba na otoku Naksu naišla na spavajuću Arijadnu, koju Eros razkriva.

Sl. 128. Ulomci reljefa iz Zemuna. (2/3 nar. vel.).

Osim opisanih ulomaka mramornih ikona ima još četrnaest komada manjih, od kojih spominjem ruku oveće figure (Rundfigur) u pol naravne veličine.

Novi Banovci (Burgenae).

Na južnoistočnoj strani sela leži tik uz Dunav briežuljak „Gradina“. Rieka mu svake godine za velike vode ruje na okomitoj bočini, te je kroz stoljeća već velik dio zemljišta, na kojemu se je stari grad nalazio, odniela. Kada voda spadne nailazi se uz obalu ulomaka ciglje, posudja, predmeta od kovine i novaca rimske dobe, ali i predmeta od kremena iz mnogo starije — neolitičke — kulturne perijode. U vinogradima na briežuljku, koje je filoksera gotovo posvema utamanila, nalazilo se

Sl. 129. Ulomak reljefa iz Zemuna. (1/5 nar. vel.).

Sl. 130. Ulomak baze sa napisom iz Zemuna. (1/2 n. v.).

je negda i zidova, ali su ih žitelji kod obradjivanja zemljišta tečajem vremena povadili i upotriebili u temeljima svojih sgrada. U okolici „Gradine“ nailazilo se je i na zidane grobove rimske dobe, ali se je i tu već tako radikalno „iztraživalo“, da je danas teško više naići na netaknuti grob. Premda su mi išli na ruku velečastni gospodin župnik Ante Reit i umirovljeni nadlugar M. Gallo, upozorujući me na mjesta, gdje se je negda našlo starih ostanaka, pokusnim sam se kopanjem mogao samo uvjeriti, da je tu negda bila rimska naselbina (dotično groblje), ali da je danas cijelo zemljište već tako prerovano, da teško ima nade na uspjeh kod izkapanja, te da ovisi samo o riedkomu sretnomu slučaju, hoće li se na što naići ili ne. Iste je sreće bio godine 1888. i g: Dr. Ivan Bojničić, koji je tu nekolicina dana kopao (Viestnik XI. p. 62). Prigodom kratkoga boravka u Novim Banovcima mogao sam sabrati i nakupovati nješto starina sa „Gradine“, a nješto su darovali muzeju istom prigodom i kašnje spomenuti g. župnik Reit i mjestni učitelji Facundini i Vuičić. Velik broj liepih i zanimivih starina, te preko 1000 komada rimskih i magjarskih novaca darovao je muzeju već prije g. Krešimir Tomljenović, duhovnik na bolnici u Zemunu.

O tomu, kako se je rimska naselbina na mjestu današnjih Novih Banovaca zvala, ne može biti priepora, te su Reichard i Ljubić (Viestnik I. p. 100 i XI. p. 62) pravo ovamo smjestili „Burgenis“ (ne „Burgeis“) Peutingerove table, „Burgenas“ Notitiae dignitatum (Böckingovo izdanje II. p. 91 i 92), dotično „Burgenis“ Ravennatskoga geografa (216, 10), dočim ga Kukuljević (Rad XXIII. p. 93, 115 i 154) meće u Stare Banovce. Da je „Burgenis“ ležalo baš na mjestu „Gradine“, dokazuje — što dosele još nije bilo iztaknuto — njegova faktična udaljenost od Zemuna, koja se tačno sudara s udaljenošću, naznačenoj u Peutingerovoj tabli. Na mjestu današnjega Zemuna ležao je grad Taurunum, a tabla bilježi, da je „Burgenis“ od njega udaljeno X rimskih miljah = 14815 km. S tim se brojem podpuno slaže udaljenost „Gradine“ od Dionysovoga svetišta u Zemunu, koju sam na karti generalnoga štopa izmjerio na približno 15 km. Poslednja rieč u pitanju o položaju mjesta Burgene moći će se u ostalom tek onda izreći, ako se u onomu kraju nadje spomenik, koji joj ime spominje.

Što je danas poznato od rimskoga mjesta *Burgenae* veoma je neznatno, ali ipak znamo bar toliko, da je naselbina morala imati njeku važnost, dok se je

Sl. 131. Ulomak relijefa iz Zemuna.
($\frac{2}{5}$ nar. vel.).

Sl. 132.
Ulomak relijefa iz Zemuna.
($\frac{1}{5}$ nar. vel.)

Sl. 133. Ulomak relijefa iz Zemuna.
($\frac{2}{5}$ nar. vel.).

u njoj za cara Antonina Pija (138—161) gradila bazilika, od koje se je jedan dio gradjevnoga napisa sačuvao. Kako je mjesto bilo na medji protiv barbara (limes imperii), morao je imati jaču stalnu posudu. U prvim su stoljećima ovdje stajale — možda ne istodobno — cohors I. Thracum civium romanorum i cohors III. Alpinorum, koje su tu imale i svoje cigljane. Po jednomu ulomku ciglje dalo bi se naslućivati, da je kod javnih gradnja u Burgenama sudjelovao i jedan odjel od legio III Flavia felix. U kasnije su doba tu bili štacijonovani Equites Dalmatae, Cuneus equitum Constantianorum i Praefectus legionis quintae Joviae (Not. dign. in part. occ. c. XXXI. §. I. A. 3, B. 10, D. 3).

Osim razlupane Jupitrove are (isp. Viestnik XI. p. 63), koja je danas posve nečitljiva, jer je služila kao kamen za pritiskivanje ukisanoga kupusa, potiču iz Novih Banovaca sljedeći spomenici, nalazeći se većim dielom u sbirkama narodnoga muzeja:

1. Ulomak većega kamena, 0'55^m visok, 0'40^m širok, gore 0'14^m a dole 0'26^m debeo, nadjen od seljaka Hegera na Gradini; posredovanjem velečastnoga g. župnika Mate Babogredca kupljen za narodni muzej, u kojemu se sada nalazi.

Sl. 135. Ulomak gradjevnoga napisa iz Novih Banovaca. (²/₁₃ nar. vel.).

— Napis je valjda bio slično stilizovan kao onaj iz Assuana u Egiptu (C. I. L. III. 6025), koji takodjer govori o gradjenju jedne basilike u doba Antonina Pija. Riječ basilica pisana je pogriješno sa dva S.

2. Ulomak are od pješčenjaka, dole i na lijevoj strani nepodpune, 0'135^m

Sl. 134. Ulomak reliefa iz Zemuna. (²/₅ nar. vel.).

= [Imp(erator) Caes(ar) T(itus) Ael]liu[s Hadrianus Antoninus] Aug(ustus) Piu[s]..... ba]ssilicam [.....antoniniana..... U četvrtom reduku u kasnije je (valjda Karakalino) doba iznova zapisan mnogo većim slovima pridjevnik Antoniniana, pošto je prijašnji napis odklesan; 5. redak nije podpuno iznova izpunjen, a ostali izbrisani redci ostadoše prazni. Čini se, da je ovo ulomak epistylnoga balvana basilike, na kojemu se je nalazio gradjevni napis (Bauinschrift). Od prvobitnoga napisa sačuvala se dielomice prva tri redka; izbrisani nastavak napisa sastojao je od pet redaka, u kojima se tragovi nekijh slova jasno razpoznaju, ali kako je razura suviše savjestno izvedena, ostaje im smisao nejasan. Vjerojatno, da je tu bilo zabilježeno, tko je basiliku u carevo ime gradio i koji su vojnički odjeli kod toga posla sudjelovali.

visok, 0,195^m širok, 0,235^m debeo. Na gornjoj joj se strani vide tragovi na desnu stranu okrenutoga ležećega bika, koji je nosio dolichenskoga Jupitera. I ovaj je komad za muzej nabavljen posredovanjem istoga g. župnika Babogredca od seljaka Blaža Spajića, koji ga je našao na Gradini kraj Dunava.

= [I(ovi) o(ptimo)] m(aximo) Dolich(eno) ···· — Spomenuo ga je Dr. Bojničić u Viestniku XI. p. 63.

3. Ulomci cigalja iz vojničkih cigljana:

a) Ulomak ravne ciglje sa pečatom, koji sam sâm našao kraj dunavske obale:

[leg(io) IIII fl(avia)

Sl. 137.

f(elix) p····

b) Ulomak ravne ciglje sa pečatom, koji sam našao na istomu mjestu:

Sl. 138.

= coh(ors) p(rima) [T(hracum) c(ivium) r(omanorum)].

c) Ulomci kubura za pokrivanje krovova, sa pečatom:

(1.) Doneo Dr. Bojničić.

Sl. 139.

(2.) Darovao župnik A. Reit.

= c(o)h(ors) I. T(hracum) c(ivium) r(omanorum). Ispredi Viestnik XI. p. 63.

d) Ulomci kubura sa pečatom, u kojemu je retrogradni napis:

(1.) Doneo Dr. Bojničić.

Sl. 140.

(2.) Darovao župnik A. Reit.

(3.) Doneo Dr. Brunšmid.

= coh(ors) p(rima) T(hracum). Isp. Viestnik XI. p. 63.

e) Ravna ciglja sa pečatom:

(1.) C III A L P Priobéio gosp. M. Gallo, umirovljeni nadlugar u Novim Banovcima.

(2.) Doneo Dr. Brunšmid.

Sl. 141.

= c(ohors) III. Alp(inorum). Nije mi poznato, je li kod e. l. ima interpunkcija.

Sl. 136. Ulomak žrtvenika, posvećena Jupiteru dolihenskomu, iz N. Banovaca. (2/7 nar. vel.).

4. Pečati na posudju od terakote.

a) Ulomak amforina grljka sa pečatom oficine. Duljina pečata 0'038 m, širina 0'04 m. Darovao župnik A. Reit.

 = OF FOCLO

Sl. 142.

b) Ulomak oboda mjere za žito, sa pečatom 0'064 m dugim, a 0'013 m širokim. Došlo u muzej 1889. — = Liberalis. (Sl. 143.).

c) Ulomak posudina dna od aretinske zemlje sa ostatcima pečata na kraju podpuna:

Λ Μ Ι

Valjda [Mem]mi. Isp. C. I. L. III. 12014, 383. Našao sam ga na „Gradini“.

d) Rimska lampa od sivo spečene terakote, 0'092 m duga, 0'06 m široka, 0'031 m visoka, sa nejasno izraženim pečatom:

F O R T I S

e) Dvie male rimske lampe od crveno spečene terakote, 0'068 m duge, 0'04 m široke, 0'024 m visoke, sa slabo sačuvanim pečatom:

N E R I

Sl. 143. Ulomak
mjere za žito iz
N. Banovaca.
(¹/₄ nar. vel.).

Sva tri su komada došla g. 1889. kao dar gosp. M. Galla u muzej.

Od kamenih skulptura iz Novih Banovaca osim gore spomenute grupe Jupitra Dolichenskoga, od koje se sačuvala samo neznatni ostatci, poznajem jedino još mramorni ulomak, 0'19 m dug, 0'12 m širok, 0'055 m debeo, sa

lievo okrenutom obovom glavom u reljefu, koji se komad nalazi u sbirci Dra. Petra Marjanovića, občinskoga liečnika u Golubincima (sada Šimanovcima).

Sl. 144. Tučani kipić Athene iz
Novih Banovaca. (²/₃ nar. vel.).

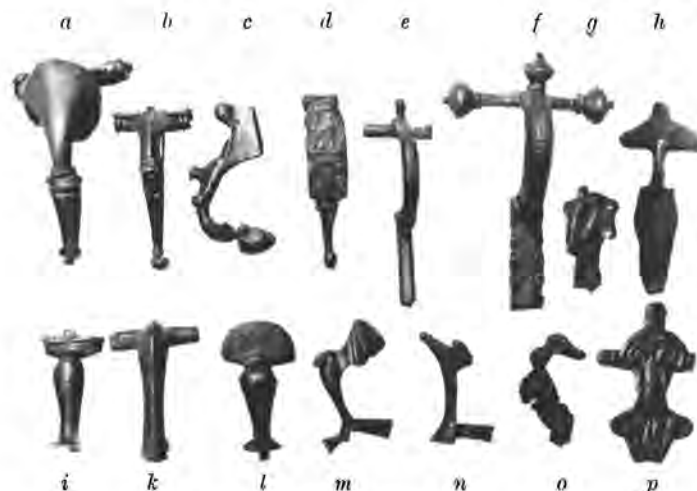
Veoma često nailazi se na „Gradini“ na kovinske predmete, kojih odanle i u narodnomu muzeju ima u prilično velikomu broju, većinom kao dar već spomenutoga gospodina Krešimira Tomljenovića. Veći je dio tih predmeta od tuča; od zlatnih i srebrnih tek po gdje koji se put nadju ulomci. Figuralni su komadi u Novim Banovcima veoma riedki. Najljepši dosele tamo nadjeni kipić tučano je poprsje božice Athene (vidi sl. br. 144.), koje se nalazi u sbirci Dra. Adolfa Müllera, zubara u Zagrebu. Jedro božičino poprsje, 0'096 m visoko, ima korintsku kacigu na glavi, na kojoj je gornji dio perjanice (lophos) odkinut. Izpod kacige proviruju gusti uvojeci, po četiri sa svake strane, od kojih zadnji par dielomice pokriva oba uha. Božica je odjevena hitonom

sa rukavima, preko kojega je prebačena aegida sa Gorgonejem, što no joj leži nasried prsiju. Poprsje je šuplje i dole zaobljeno. Ostrag na leđjima izpod donjega kraja perjanice nalazi se sada nepravilna rupa, ali je jasno, da je bila okrugla sa promjerom od 0'01^m po prilici. Tu je moralo biti nješto pričvršćeno, što je kašnje izkinuto, valjda mala pločica, kojom se je luknja zatvorila, kada je u šupljinu uljeveno olovo, koje je nekome prigodom (u vatri) opet izcurilo. Poprsje je naime valjda služilo kao jabuka na kantar. Patina je sada većim dielom skinuta.

2. Tučano poprsje Athene, 0'065^m visoko, zelenkasto-smedje patinovano, odjeveno hitonom bez Gorgoneja. Na glavi mu je kaciga sa trouglastim obodom i visokom duplom perjanicom. Obličje je neliepo, a radnja slaba dekorativna. Nalazi se u narodnom muzeju kao dar g. Krešimira Tomljenovića. Šuplji ovaj predmet možda je služio za urešenje kočije. Slični uresi sa rimskih kola iz Kutine naslikani su u Viestniku XIII. tabla I.

3. Tučana crnkasto patinovana lijeva ruka male figure, koja je držala neki predmet, 0'26^m duga. Odkinuta nješto iznad lakta. (Vidi sl. 149. na sredini). Doneo Dr. Bojničić.

Od ovećega broja fibula (igle pribodače za odjeću) priobćujem izbor glavnih u muzeju se nalazećih oblika iz Novih Banovaca (sl. br. 140 u 1/2 naravne veličine), koje su sve dar g. Krešimira Tomljenovića. Fibule *a-f* i *i-n* provinci-

Sl. 146. Fibule iz Novih Banovaca. (1/2 nar. vel.).

jalni su rimski oblici, kako ih se svagdje u obilnomu broju nalazi, ali ipak i tu ina zanimivih primjeraka. Fibuli *d*, 0'046^m d., gornja je strana luka (Bügel) urešena sa dva diagonalama presječena kvadratična okna, u kojima se nalazi svjetlo-zelenkasti antikni emajl. Predmeti sa antiknim emajlom riedki su, a iz većine je žalibože još obično nespretnim čišćenjem emajl izgreden. — Zanimive varijacije dosta običnih oblika vidimo kod

fibula *i-n*. Na fibuli *c*, 0'041^m d., luk je ureden sjedećom stilizovanom pticom. Kod *m*, 0'034^m d., luk je zamienio delfin, a kod *n*, 0'03^m d., stilizovan phallus. Najzanimivija je fibula *o*. Na dnu luka, koji tamo prelazi u trouglastu naboranu pločicu, leži bikova glava, iznad koje se propinje prednji dio dobro ugojene svinje. Ako još onu guku iza svinje, koja naliči životinjskoj lubanji, smijemo smatrati

Sl. 145. Tučano poprsje Athene iz Novih Banovaca. (5/6 nar. vel.).

ovnujskom glavom, eto odmah na ovom malenom (duljina 0'026^m) uresnomu predmetu prava pravcata „suovetaurilia“. Priznati se mora, da su u ovom obliku, in effigie, bila svakako jeftinija od onih u naravi.

Fibule *g*, *h* i *p* iz dobe su seobe naroda. Fibula *h*, 0'053^m d., sasvim je jednostavan neuriešen srebrni primjerak. Obilno je ornamentovana fibula *p*, 0'045^m d., koja je od tuča i pozlaćena. Iz većih dviju okruglih udubina izpalo je kamenje ili staklo, što je tamo učvršćeno bilo. Ostale udubine na fibulinoj površini izpunjavao je valjda emajl, kojemu

Sl. 147.

Sl. 148.

Starohrvatski nakiti iz Novih Banovaca. (Nar. vel.).

danas više nema traga. Veoma oštećeni ulomak fibule *g*, 0'03^m d., imao je oblik ptice. Glava joj fal, a iz krila je emajl izgreban.

Sl. 147. par je karakterističnih tučanih nakitnih karičica, sa zaporom u obliku slova S, koji se redovito nalaze u starim grobovima onih zemalja, gdje su ili prebivali ili prebivaju Slaveni*. Po tomu, kako su se nalazili na okostnicama, ustanovljeno je, da se je taj nakit nosio na vrpci u visini sljepoočnica (Schläfenringe). Slika 148. predstavlja nam drugu vrst takova nakita, koji posve opravdano možemo nazvati starohrvatskim. Predmet je od tuča, ali prevučen srebrnom pločicom (plattirt), te nepodpun, jer mu manjka oblučasta žica, koja je na desnoj strani gore od njega odlomljena. I taj predmet morao je služiti u navedenu svrhu ili kao mindjuša. Doba, u kojoj je ovaj nakit kod starih Hrvata u porabi bio, neda se točno ustanoviti, ali je to bilo svakako prije XII. stoljeća. Hrvatski narodni muzej u Zagrebu posjeduje takovih predmeta iz starohrvatskoga groblja na Pieskima kod Gjurgjevca (sepulcra paganorum sredovječne listine), iz Velikoga Bukovca u ludbrežkom kotaru (iz groblja u vrtu grofice Draškovičke, koje je godine 1871. Sime Ljubić prekopao), iz Siska, iz Graduse kod Bednika (dar profesora Glasera u Petrinji), iz Sotina, te iz Garduna u Dalmaciji. Slični predmeti nadjeni su u novije doba u Bielom brdu kod Osjeka (Slavonische Presse 1895, br. 277.).

Sl. 149. prikazuje skup tučanih predmeta, koji su služili za svakdanju

Sl. 149. Tučani predmeti iz Novih Banovaca.

* O tomu pitanju ima ciela literatura. Ovdje upozorujem osobito na liepi članak Čeha Dra. Lubora Niederlea (Bemerkungen zu eini-

gen Charakteristiken der altslawischen Gräber) u Mitth. der anthrop. Ges. in Wien XXIV. (1894) p. 194 i sl.

porabu. *a* igla je za kosu, 0'121^m duga, koja završuje otvorenom čovječjom desnicom, *d*, 0'018^m u promjeru, naliči na današnje puce, te je sudeći po pričvršćenom na donjoj strani, probušenomu držku moralo biti u drvetu učvršćeno. Na gornjoj mu je strani urezano dvostruko V (W) u spoju. *e*, 0'014^m u promjeru, predmet je slična oblika, sa oširjom petljom na donjoj strani, kroz koju se je nešto provlačilo. Na gornjoj je strani urezana na lievo trčeca životinja (?). *e*, 0'031^m dug je privjesak nekoga nakita protiv uroka (malocchio), koji na lievoj strani završuje sgrčenom piešću. *l* i *m* dva su razna oblika rimskih ključeva, a *g*, *h*, *i* i *k* četiri razne predjice (brnjice) za kajiše. *b* tučano je, 0'029^m vis. slovo sa tri čavla (jedan odkinut) na naličju, kojima se je na kamenoj kakovoj gredi u uljevenu olovu učvrstiti moglo. Br. 150. slika je jednoga od dva jednaka tučana provesla, koja su donjim krajevima svojih lanaca u drvo učvršćena bila.

Najveći tučani predmet, koji je došle u Novim Banovcima nadjen, tučani je kotlić (sl. br. 151.), 0'184^m visok, 0'284^m u promjeru na gornjoj strani, koji stoji na 0'12^m širokoj okrugloj gužvastoj bazi. Lim, od kojega je sagradjen, jedva je pol milimetra debeo, na jednomu mjestu puknut, a na drugomu izkrhan, te nejednako pokrit zelenkastom hrdjom, izpod koje samo gdjegdje proviruje mrka patina. Gornji, ponješto van izvinuti rub posude, uriešen je neprekinutim nizom ornamenta (Eierstab). Veličini odgovarajuće proveslo ima oblik spletenoga užeta, te završuje na obje strane labudjim glavama. Ovima se drži dvijuh karika na antepagmentima, koje prikazuju u reljefu izradjena, spram gledaoca okrenuta krilata Erosa u ovalnomu gore ravno završujućemu štitu, ležećemu na biljevno urešenu dnu (vinov list).

Novobanovačka „Gradina“ nalazište je i bizantinskih i drugih sredovječnih predmeta. Narodni muzej posjeduje odanle medju ostalim tri bizantska amuleta, od kojih je najljepši dobio kao dar od velečastnoga gospodina Ante Reita, upravitelja tamošnje rimokatoličke župe. To je 0'052^m duga, 0'034^m široka, a jedva 0'002^m debela sa dva nastavka, sprovedjena okrugla tučana pločica (sl. 152.), koja je, sudeći po one dvie luknje na desnoj i lievoj, i po jednoj ušici na gornjoj strani (ostrag), bila na nječemu pričvršćena. Glavni nacrt prikazuje u dvostruku okviru od crtica (Strichelkreis) poprsje majke božje s lica (de face), sa velikom osjenkom oko glave, kako moleći se diže obje ruke. Na prsima je malo poprsje Hristovo sa osjenkom oko glave, slično ruke dižuće. Do bogorodičine glave nalazi se horizontalno postavljene na obje strane razdijeljeni napis:

Sl. 151. Tučani kotao iz Novih Banovaca. (2/3 nar. vel.).

Sl. 150. Tučano proveslo iz Novih Banovaca.

$$\begin{array}{c} \sim \quad \sim \quad \sim \quad \sim \\ \text{I C} - \text{X C} - \text{M P} \quad \text{A } \delta \text{ (sic!)} \\ = \text{I}[\eta\sigma\sigma\delta]; \quad \text{X}(\alpha\sigma\tau\delta); \quad \text{M}(\gamma\tau\eta)\rho \quad [\theta(\varepsilon)]\sigma\delta. \end{array}$$

Na gornjoj strani amuleta izbija četverouglasta pločica, na kojoj je bradata svetačka glava sa osjenkom s lica (de face). Na donjoj je strani pričvršćen trouglasti listu sličan uokviren, ali prazan dometak. Nema sumnje, da je i u njemu i izmed ona dva oboda oko glavne grupe bio emajl, koji je ili u vlagi izpao ili izguben.

Sl. 152. Bizantski amulet iz Novih Banovaca. (Nar. vel.)

Manja dva olovna amuleta našao je Dr. Bojničić u Banovcima: jedan (sl. 153.) je okrugao, 0'013^m u promjeru i pol milimetra debeo, te prikazuje na jednoj strani u kružnici od pikanja (Perlenkreis) na desno stupajuću životinju (psa?), dočim je na drugoj strani napis:

Φ Υ Λ
Α Ζ Ε

Drugi (sl. 154.) je četverouglast, 0'013^m visok, 0'01^m širok i 0'001^m debeo, imao je sada odkinutu ušicu, na kojoj se je valjda oko vrata nosio. Unutar okvira, sastavljena od debelih pikanja, na jednoj je strani napis: MI

XAH(A)

a na drugoj nastavak toga: A P X

A N Γ
Ε Λ Ο C

Sl. 153. Bizantski amulet iz Novih Banovaca.

Sl. 154. Bizantski amulet iz Novih Banovaca.

Bizantske dobe biti će i jedan tučani prsten, koji na pločici ima udubljeno veliko slovo Ε. Drugi srebrni, valjda sredovječni magjarski ili hrvatski, kakovih iz Sriema njevoliko poznajem, ima na konveksnoj pločici po sriedi patrijarški krst sa dvie prječke i gotski napis ✠ ✠ · DIDIVYD. Rekao bi, da slova imaju samo ornamentalnu svrhu, jer dosele još ni iz jednoga napisa na ovakovu prstenju nisam mogao razabrati kakva smisla, ili da je nepismen rezbar urezao slova po predloženu mu uzorku. U ostalom, ako se napis retrogradno čita, čini se, da je ipak urezano slavensko ime Creveicic. — Spominjem iz Tomljenovičeva dara još i treći jedan noviji tučani prsten sa filigran radnjom, koji je zanimiv s toga, što je u nj ukovan 0'012^m dug, a 0'008^m širok žučkasti antikni intaglio (kamenčić sa udubljeno urezanim likom), na kojemu je urezana dosta loše radjena na lievo okrenuta božica Tyche (Fortuna) sa rogom obilja (cornucopiae) u ljevici, a kormilom u desnici.

Surduk (Rittium).

Tik do dunavske obale nalazi se u neposrednoj blizini sela „Gradina“, slična novobanovačkoj. I na njoj je bila utvrđjena rimska vojnička postaja za obranu državne medje protiv barbara, te su tu surdučki seljaci u više puta naišli na starine, medju kojima se osobito iztiče svojom riedkošću zlatni rimski

amulet, nalazeći se sada u narodnomu muzeju kao dar c. kr. glavnoga zapovjedništva, nekadašnje krajiške zemaljske upravne oblasti¹. Iz Surduka je narodni

Sl. 155. Zemljana lampa iz Surduka.

muzej već g. 1879. nabavio od tamošnjega učitelja Radivoja Plavšića više neznatnijih rimskih predmeta (Viestnik I. str. 97. i sl.), a lanjske su se godine (1894) kupila od udove paroka Sečanskoga dva žrtvenika sa istovjetnim napisom, koje je M. Aurelije Apollinaris, dekurijon municipija Mursele posvetio dolichenskomu Jupiteru (C. I. L. III. 10.243.). Sudeći po udubinama na gornjoj strani obijuh spomenika, nalazio se je na obima kip boga. Od kćeri paroka Sečanskoga, gospodje poštarice Natoševićke, koja je druge u Viestniku (n. n. m.) spomenute predmete već prije prodala Lanfranconiju u Požunu, kupilo se je nekoliko predmeta, koje je ona u novije doba na Gradini našla. Spomena su vriedni:

1. Gornja strana lampe od crvene zemlje, 0'095^m duga, koja predstavlja ukusno izradjenu mušku crnačku glavu. Dno i prednji dio sa luknjom za fitilj fale. Iznad čela ima 0'013^m u promjeru mjereća okrugla rupa, kroz koju se je u lampu ulje sipalo, a na tjemenu je pričvršćen obli okruglo probušeni držak. (Sl. 155.).

2. Surovo izradjena šuplja lavja glava od tuča sa otvorenim raljama, 0'04^m vis., crnkasto-smedje patinovana. Ovaj je predmet po svoj prilici bio pričvršćen kao ornamenat na gornjemu rubu kakove tučane posude. (Sl. 156.).

3. Četverouglasta staklena bočica sa dvie posebno radjene i naknadno pričvršćene ručice, 0'097^m vis. U uglovima pačevorinastoga dna nalaze se trouglati izbojci. (Sl. 157.).

U trgovca Petra Kostića vidio sam više neznatnijih predmeta, koje sada posjeduje g. Dr. Marjanović u Šimanovcima, medju kojima spominjem malu 0'015^m dugu, a 0'005^m široku olovnu pločicu sa pečatom:

M A B

Stari Slankamen (Acumincum).

Na mjestu današnjega Staroga Slankamena u rimsko jedoba stajala vojnička postaja Acumincum, koja je poradi svoga položaja nasuprot ušća Tise u Dunav imala njeku važnost. Mjesto je poznato kao razmierno dosta bogato nalazište keltskih,

¹ Izporedi Viestnik I. str. 6. i sl. i na to nastavšu polemiku izmedju Dra. Franje Maixnera n. n. m. str. 85.—88., 109.—118 i Ljubića u

Viestniku II. str. 21.—24., 47.—58., 82.—90., u kojoj je Dr. Maixner pravo stanovište zastupao.

Sl. 156. Tučana lavja glava iz Surduka.

Sl. 157. Staklena bočica iz Surduka.

rimskih i sredovječnih novaca, iz kojega je i narodni muzej dobio više stotina komada na dar od gg. učitelja Mateja Pavlovića i A. Poturičića. Dosele su tamo nadjena samo dva vrijednija spomenika sa skulpturama i napisima, oba posvećena dolichenskomu Jupiteru. Jedan (C. I. L. III. 3253) od godine se 1851. nalazi u dvorskomu muzeju u Beču, a drugi (C. I. L. III. 3252, naslikan u Acta nova musei nationalis hungarici od Dr. Florisa Rómera. Budapest 1873. na tabli IV. br. 29.) u narodnomu muzeju u Budimpešti.

Sl. 158. Relijefi na kamenu stupu iz Staroga Slankamena.

Prolazeći u svibnju 1894. kroz Stari Slankamen opazio sam u razvalinama tamošnjega grada despota Brankovića uzidan 1.50^m vis., 0.41^m šir., a 0.385^m dubok gradjevni balvan od vapnenjaka, koji sam dao izvaditi i u narodni muzej odpremiti. Spomenik je na dvie susjedne si strane urešen reljefima, od kojih onaj na široj prikazuje palmu (*Phoenix dactylifera*), sa koje vise dva grozda datulja. Navrh krošnje stoje okrenute jedna drugoj dvie ljubeće se ptičice. One ni ne slute pogibelji, što im prieti od obavite oko stabla velike zmije, koja jim se, promatrajući sigurni plien, potihno primiče. Na užoj strani balvana u okviru se vidi gola muška figura, okrenuta licem spram gledaoca. Lice, trbuh i noge namjerice su oštećene. Rukuh klesar nije podpuno izradio, već ih prije laktova nestaje na rubu okvira. Razlog, zašto je ovaj lik namjerice oštećen, rekao bi, da su bila ona dva jareča rožčica, od kojih se lievi (od gledaoca) iznad čela figure jasno razpoznati može. Po-

božna duša, prepoznavši u liku antiknoga Satyra (možda obješena koža Satyra Marsyje, kojega je Apollon ogulio) tobože vruga, nije mogla trpiti eksistencije tako nečastive slike u pragu kršćanskoga despotovoga grada, te ju je osakatila. — Na gornjoj strani ovoga balvana vide se dvie udubine, jedna veća i dublja (0.06^m d. i š., 0.08^m duboka) četverouglasta, a druga manja i plića (0.05^m šir., 0.015^m dub.) ovalna, iz kojih idu k rubu kamena žliebovi, kojim se je u izdubine ulievalo olovo, da se tako čvrsto spoji ovaj gradjevni balvan s drugim, koji je na njemu stajao. Slično je bio pričvršćen i na donjoj veoma izrunjenoj strani. Kako je balvan na dvie susjedne si strane urešen reljefima, dočim su ostale dvie samo surovo izgledjane, jasno je, da je bio opredieljen za takovo mjesto, gdje je gledaoc mogao opaziti samo one dvie urešene strane, dočim su ostale dvie bile zaklonjene. Kamen je dakle stajao ili nje gdje u kakovu uglu ili je, što mi se vjerojatnijim čini, bio sastavnim dielom okomito stojećega dovratnika (*Thürpfosten*). U tomu slučaju jedna je od neurešenih strana bila u zidu, a druge nije trebalo urešavati, jer su ju i onako vrata, kada su otvorena bila, zaklanjala. Sgrada, na kojoj se je tako urešen dovratnik nalazio, svakako je morala biti odličnija. Pošto su obje skulpture bahičke naravi, smjelo bi se pomisliti, da ovaj gradjevni komad potiče iz kakova Dionysovoga (*Bacchovoga*) hrama.

¹ Zmijina je glava doduše razbijena, ali se to po sačuvanim konturama može gotovo sigurno zaključiti.

Banoštor (Bononia).

Zadnjih par godina u Banoštru nisu ništa osobita našli. Par zidanih rimskih grobova i nastavak temelja sjevernoga k Dunavu okrenutoga gradskoga zida bilo je sve. Grad je negda bio opasan jakim zidom, od kojega žitelji sada temelje, sagrađene od netesana nepravilnoga kamenja uz porabu veoma čvrsta, kao cement tvrda maza, odkapaju i vade. Seoski krojač, rušeći takodjer ove zidove, da si razširi podkučnicu i dobije materijala za gradjenje, našao je tom prigodom običnu rimsku ciglju ($0.365m \times 0.26m \times 0.05m$), na kojoj su prije nego je došla u peć urezani karakteri grčkoga alfabeta. (Vidi sl. 159).

Muzejski je povjerenik velečastni gospodin Antun Bogetić, upravitelj župe u Čereviću nastojao, da taj komad uz primjerenu cieniu za muzej nabavi, ali mu je trud ostao uzaludan, ter je ciglja prodajom došla u ruke gosp. Dra. Petra Marjanovića u Golubincima (sada u Šimanovcima). Ja sam bio sretnije ruke. Kada sam gosp. Dra. Marjanovića posjetio, da mu vidim liepu numizmatičku sbirku, zamolio sam ga, da mi taj komad odstupi, a on se je odmah mojoj želji odazvao i ciglju narodnomu muzeju poklonio.

Ovakovi grafito-napisi nisu osobita riedkost te ih i narodni muzej već više komada posjeduje iz Siska, Mitrovice i Topole, a poznati su mi i komadi iz Štrbinaca kod Djakova i Suseka u Srijemu. Za sisačke¹ znamo, da su samo bilješke cigljara o svršenoj radnji, na jednoj mitrovačkoj² je cigljar napisao molitvu za spas grada od avarske obsade (580—582), topolska nije protumačena, a susečka i štrbinačka još nisu publikovane. Kaku li je svrhu mogao imati onaj grčki alfabet na našoj ciglji i onaj dio latinskoga alfabeta uz nekoliko geometrijskih nacerta na jednoj sisačkoj narodnoga muzeja?³ Mogućnost, da su takove ploče od terakote služile u školi u didaktičke svrhe, ne može se dođuše stalno pobiti, ali mi se to radi materijala i oblika objekata čini posve nevjerovatnim. Prije bih rekao, da su to samo kaligrafske vježbe bezposlena cigljara ili drugoga čovjeka, koji je zabilježio u ciglji karaktere alfabeta, s kojima se je možebiti tek prije kratka vremena upoznao.

Sl. 159. Ciglja sa grčkim alfabetom iz Banoštra.

Dr. Josip Brunšmid.

¹ C. I. L. III. 11.378—11.386.

² O njoj sam progovorio u *Eranos Vindobonensis* str. 331—333.

³ Ljubić. *Inscriptiones, quae Zagrabiae in museo nationali asservantur* str. 45, br. 22. — C. I. L. III. 11469.